

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Capitularia Regvm Francorum

Additae sunt Marculfi monachi & aliorum formulae veteres, & Notae
doctissimorum virorum

Baluze, Etienne

Parisiis, 1677

Stephani Balvzii Tvtelensis Praefatio Ad Lectorem.

urn:nbn:de:hbz:466:1-19366

STEPHANI BALVZII
TVTELENSIS
PRÆFATIO
AD LECTOREM.

APITVLARIA Regum Francorum, quibus instituta sacrorum Conciliorum & decreta sanctorum patrum sanxere reverentiam, quibus etiam Romani Pontifices obtemperare se velle olim apud Principes nostros scripto profitebantur, quorum denique præsidio & auctoritate bona disciplina diu conservata est in Ecclesiis Gallicanis, Germanicis, Italicis, in unum corpus colligere decrevi, Francis meis ostensurus amorem erga patriam meam, finitimis ac vicinis gentibus documentum daturus ut animos suos revocent ad memoriam beati illius temporis quo eadem capitularia publicam apud illas felicitatem constituiebant. Karoli namque Magni ætate, ut monachus Sangallensis tradit in libro primo de vita ejus, pro magnifico accipiebatur Francum esse & Francis uti legibus, quas Basilius Ioannes Heroldus tam augustas tam sacrosanctas à veteribus habitas fuisse exploratum se habere ait gravissimorum auctorum testimonio ut cetera potius jura omnia & divina & humana dissimulari abrogarique quam ipsas vio-

Herold. in præfat. ad codic. leg. antiquar.

PRÆFATIO

itate perferrent tolerabilius. Roma, olim gentium domina, malis oppressa civilibus, & diuturnis ac frequentibus discordiis ac seditionibus vexata, cum tot malorum quæ pertulerat finem oraret, huc velut ad sacram anchoram confugit ut à Lamberto Imperatore per Ioannem I X. Pontificem peteret in synodo Ravennatenſi uti capitularium Karoli ac filiorum nepotumque ejus auctoritas confirmaretur, & quæ perperam acta essent, legaliter id est secundum eadem capitularia emendarentur. Quin & Germani ipsi, tamenetsi à Francis dissociati, nomen Francorum legesque eorum summa religione servarunt per multum ævi, donec ad Ottones ventum est. Tum enim, quasi præcipitantibus rem Germanicam fatis, nomen Francorum, quod patrum eorum memoria gloriosum & illustre apud illos erat, abjecerunt, capitularium reverentiam exuerunt, tam manifesta divini numinis ira ut deinceps res eorum paulatim dilaberentur non sine magno religionis nostræ detrimento, adeo ut publica regni illius calamitas, præter ceteras causas, etiam ex neglectione disciplinæ in capitularibus perscriptæ profecta jure videri possit. Ita sensisse reperio virum inter Germanos doctissimum Hermannum Conringium in libro de origine juris Germanici cap. x i x. ubi infelicem Germanicæ Ecclesiæ statum qui fuit temporibus Burchardi Episcopi Wormatiensis, quum leges canonicæ pro nihilo habebantur, hinc arcessit quòd nullo tum in usu apud Germanos essent collectiones Ansegisi & Benedicti Levitæ, in quibus Karoli Magni & Ludovici Pij constitutiones continentur, quas Ioannes Iustus Winkelmannus vocat pretiosum antiquitatis & prudentiæ Germanicæ thesaurum. *Ex illa Burchardi paulò antè recitata querela liquet, inquit Conringius, quàm misera legum canonicarum in Germania tum facies fuerit. Sanè capitula Ansegisi & Benedicti non amplius videntur per illa tempora ullo fuisse in usu. Neque enim ex illis quicquam in libros suos Burchardus transtulit, quinimò ne verbulo quidem eorum meminit. Ceterum antequam destinata componam, res poscere videtur ut primùm nonnulla dicamus de nomine ipso, tum qua ratione quòve modo capitula conderentur à Principibus nostris, deinde de eorum dignitate, auctoritate, & usu, quandonam intermissus sit usus ille, quando reductus, postremò de diversis capitularium collectionibus & editionibus.*

II. Capitularium nomen generale est, & in universum intelligitur de omni opere scripto in varia capita diviso, uti jam observatum est à viris doctissimis. Confirmat hanc interpretationem sanctus Gregorius ad Anthemium Subdiaconum scribens. *Ioannes, inquit, frater & coepiscopus noster directo per Iustum Clericum suum capitulari, inter alia plura hoc nobis cognoscitur intimasse, aliquos monachos monasteriorum in Surrentina diocesi positorum de monasterio in monasterium prout eis liberit transmigrare.* Hadrianus quoque primus in epistola ad Karolum Magnum, qua refellit capitulare de non adorandis imaginibus, ita loquitur: *Vnde pro vestra melliflua regali dilectione per unumquodque capitulum*

Concil.
Ravennat.
c. 1. & 7.

Vinkelmann
in Notitia
veteris Sa-
cro-Vvelli-
phalæ pag.
414.

Lib. 1. epist.
40.

AD LECTOREM.

entium responsum reddidimus. Codex in quo descripta erant initia & fines lectionum & evangeliorum quæ in Ecclesiis olim cantabantur hunc titulum habet in vetustis exemplaribus: *Capitulare evangeliorum de circulo anni.*

III. Capitularium itaque nomen generale est, & ad omne constitutionum genus porrigitur, sive ecclesiasticæ illæ sint, sive civiles ac politicæ; quæ capitularia sive capitula dicebantur, ut rectè adnotarunt Boëtius Epo & Sirmondus, eò quòd capitulatim conceptæ distinctæque essent; nomenque ipsum capitularis, ut idem Sirmondus alibi monet, decretum significat capitulis digestum atque distinctum. Quamquam & aliquando lex quæ unico tantùm capite constabat, capitulare dicebatur, ut decretale precum quorundam Episcoporum quod anno Christi **DCCCLXXIX.** constitutum est. Hinc factum ut leges aliquot Constantini & Valentini Imperatorum, quæ extant in Codice Theodosiano, ex capitularibus Constantini Imperatoris & ex capitulo Valentini, Theodosij, & Arcadij sumptæ dicantur in vetustissimo codice MS. sancti Arnulfi Metensis. Constitutiones etiam Liutprandi Regis Longobardorum, quas ipse sucto & usitato Longobardis vocabulo edicta nuncupat, capitularia frequenter vocantur in veteri chartulario monasterij Casauriensis, ex quo decerpere placet aliquot exempla. Charta Adæ filij Inche data anno **MXXVI.** Et quia Dominus Liuprandus in suo capitulare sic iudicavit ut qualiscunque Longobardus de re sua &c. Item charta Vrlonis Presbyteri & Abbatis data anno **MXXX.** mensè Augusto: *Quia Dominus Liuprandus Rex in suo capitulare sic affixit, ut quicumque de re sua &c.* Sanè leges Karoli Magni vocatas fuisse capitularia notius est quàm ut necesse sit istud admoneri. Eadem tamen edicta quoque & decreta interdum dicuntur, ut in titulo capitularis anni **DCCCLXXIX.** & in nota subjuncta priori capitulari anni **DCCCLXXXIX.** & libro primo capitularium cap. **CXII.** Quæ observatio confirmatur auctoritate Hincmari Remensis Archiepiscopi, qui loquens de constitutione quam Karolus M. tulit de non dividendis rebus ecclesiasticis ait: *De quo edicto partem in libro vestro qui appellatur liber capitulorum imperialis scriptum habetur capitulo **LXXVII.** ubi scriptum est: Quia juxta sanctorum patrum traditionem &c.* Et in codice capitulorum Karoli Calvi, ubi de eadem Karoli M. lege agitur: *Vnde & Dominus Karolus Imperator, adhuc in regio nomine constitutus, edictum fecit, ut neque ipse neque filij eius neque successores hujusmodi rem agere adtentarent.* Immo capitularia Regum nostrorum generaliter edicta nuncupantur in capite decimo Concilij Valentini tertij, ut intelligeremus vocabula capitularis & edicti esse synonyma. Sic enim legitur in ipso Concilio: *Placuit ut sicut edictis Principum iustum est, nonne & decime ipsis Ecclesiis unde subtracte sunt fideliter persolvantur.* Respiciunt enim Episcopi istius Concilij ad caput **CCLXXVI.** libri quinti & ad caput **XCIX.** additionis quartæ. Ad eadem capita respicit etiam caput primum Con-

Boët. Epo
lib. 1. de
jure sac.
pag. 202.
Sirmond.
in Notis ad
Theodulf.
pag. 274.
Idem in
Notis ad
Capitulat.
pag. 752.

Hincmar.
to. 1. pag.
120.

Tit. 17. c.
7.

PRÆFATIO

cilij Ravennatenſis habiti anno DCCCCIV. in quo jubetur ut iſ
excommunicationi ſubjaceat qui glorioſiſſimorum Imperatorum, Caroli
videlicet Magni Imperatoris, & Ludovici aſque Lotharij, & filij ejus
Ludovici, quæ de eccleſiaſticis decimis in eorum capitularibus ſtatuta atque
ſancita ſunt non obſervaverunt. Iſti ergo capitularia vocant leges quas
patres ſynodi Valentinae appellant edicta.

I V. Sanctiones eccleſiaſticas, ſive illæ generales eſſent, ſive ſpe-
ciales, capitula olim dicta fuiſſe oſtendit canon primus Concilij
Toletani ſeptimi, in quo hæc leguntur: *Sic enim nec nuper adnexa ca-
pitula vel imperiis Principum vel terroribus oportebit unquam evacuari.* Ser-
vatus Lupus Abbas Ferrarienſis in epiſtola XLII. agens de canoni-
bus ſynodi Vernenſis: *Canones eoſdem ſive, ut vos vocatis, capitula meo
ſtilo tunc comprehenſa vobis direxi.* Concilium Calchutenſe in Anglia
habutum anno DCCCLXXXVII. in præfatione: *Scriptiſſimus namque ca-
pitulare de ſingulis rebus; & per ordinem cuncta diſerentes, auribus illorum
perſulimus.* Rhabanus in epiſtola ad Bonolum loquens de collectione
canonum Martini Bracharenſis: *Item in capitulari orientalium patrum
quod à Martino Epifcopo ceteriſque Epifcopis conſtitutum eſt, ita ſcriptum
reperitur: Si qua mulier duos fratres &c.* Concilium Tricaſlinum anni
DCCCLXXXVIII. cap. 3. *Vt illa capitula quæ anno præcedente apud Ra-
vennam ſtatuiſſimus ſynodali collegio, inconvulſa ab omnibus obſerventur.* Con-
ſtitutiones Theodulfi Epifcopi Aurelianenſis, Haitonis Baſileenſis,
Herardi Turonenſis, Hincmari Remenſis, Walterij Aurelianenſis,
Riculfi Sueſſionenſis, & Attonis Vercellenſis, capitula & capitularia
vocantur à ſuis auctoribus.

To 1. Ca-
pitular.
pag. 273.

V. Ex his quæ dicta hæcenus ſunt facile colligitur capitularium
nomen generale eſſe, uti dicebamus, & capitulorum vocabulo leges
intelligi. Sunt tamen quædam veterum loca ex quibus confici poſſe
videtur diſcrimen eſſe inter leges & capitula, immo capitulorum
nomine leges intelligi minimè poſſe. Nam Ludovicus Pius in prolo-
go capitularis anni DCCCXVI. loquens de conſtitutionibus à ſe re-
center editis de vita Canonicorum & monachorum, ſic de legibus
mundanis & de capitulis diſſerit ut apertè dicere videatur leges à
capitulis diſſerre. *Quid etiam in legibus mundanis, inquit, quid quoque
in capitulis inferendum foret adnotaverimus.* Et Hincmarus Archiepiſcopus
Remenſis in epiſtola xv. ad Epifcopos regni cap. xv. loquens de ju-
dicibus malè agentibus ait: *Quando enim ſperant aliquid lucrari, ad le-
gem ſe convertunt. Quando verò per legem non æſtimant acquirere, ad ca-
pitula conſugiunt. Sicque interdum fit ut nec capitula pleniter conſerventur,
ſed pro nihilo habeantur, nec lex.* Denique inter capitula Karoli M. ex-
cerpta ex lege Longobardorum cap. XLIX. ita legitur: *Generaliter
omnes admonemus ut capitula quæ præterito anno legi Salice cum omnium
conſenſu addenda eſſe cenſuiſſimus, jam non ulterius capitula ſed tantùm leges
dicantur, immo pro lege Salica teneantur.*

VI. Verùm adverſus iſta reponi poteſt diſcrimen quidem fuiſſe

AD LECTOREM.

inter leges & capitula, quia nonnulla erant in legibus quæ non extabant in capitulis, quædam verò in capitulis legebantur quæ in legibus non continebantur, sed istud non impedire quin capitula comprehenderentur sub generali legis nomine. Docet istud apertè Hincmarus in epistola xiv. cap. viii. ubi quæ primò capitula dixit, statim inter leges recenset. *Habent enim, inquit, Reges & reipublica ministri leges quibus in quacunq; provincia degentes regere debent. Habent capitula Christianorum Regum ac progenitorum suorum, quæ generali consensu fidelium suorum tenere legaliter promulgaverunt. De quibus beatus Augustinus dicit quia licet homines de his judicent cum eas instituunt, tamen cum fuerint instituta atque firmata, non licebit iudicibus de ipsis judicare, sed secundum ipsas.* Nam & in capitulis quoque Karoli M. excerptis ex codice legis Longobardorum, constitutiones ejusdem Karoli, quæ vulgò capitula vocantur, leges in aliquot locis dicuntur. In capite quippe xxxi. eorundem capitulorum jubetur ut Advocati tales eligantur quales lex jubet eligere, id est, quemadmodum in libro tertio capitularium cap. xi. scriptum est. Rursum in capite xxiii. eorundem capitulorum excerptorum ita omnino legitur: *Lubemus ut testimonia ab invicem separentur, ut lex habet.* Respicit autem hic locus ad constitutionem ejusdem Karoli quæ extat in eodem libro tertio capitularium cap. x. & l. Denique in capite xxxvi. eorundem capitulorum habetur scriptum: *De ceteris vero causis communi lege vivant quam Dominus Karolus excellentissimus Rex Francorum atque Longobardorum in edicto adjunxit, id est, secundum capitula quæ Karolus M. anno dccc. legi Longobardorum addidit.* Postremò Ioannes VIII. Papa Romanus confirmans in synodo Tricastina capitulare sive constitutionem Karoli Regis de compositione sacrilegij, à capitularis sive constitutionis nomine abstinet, legemque simpliciter vocat. *Sed nos, inquit, leniorem legem precipimus esse tenendam quæ à Karolo est constituta pro Principe de compositione sacrilegij.* Eam ob causam Ludovicus Pius in capitulari Aquisgranensi anni dcccxvi. cap. xx. constitutiones suas vocat capitula legis mundanæ, secundum quas judicari jubet causas puerorum tonforum invitis parentibus.

VII. Postquam diximus de nomine capitularium, consequens est ut de re ipsa agamus, primùmque explicemus quonam illa modo conderentur, quæve solennia adhibenda essent illis temporibus ut eorum auctoritas valeret. Karolus Calvus in edicto Pistensi cap. vi. uno verbo rem conficit dum legis promulgationem tribuit arbitrio & voluntati Principis, consensum populo. *Lex, inquit, consensu populi fit & constitutione Regis.* Consensu inquam populi, non quidem hominum è trivio, ne quis heic insolenter abutatur vocabulo populi, sed fidelium Regis, id est, hominum principum, optimatum, procerum, qui sunt capita populi. Horum enim consilio Reges utebantur quum de ferendis ac constituendis novis legibus agebatur, quum de tranquillitate populo procuranda quæstio erat. *Habent, in-*

PRÆFATIO

quit Hincmarus, *capitula Christianorum Regum*, quæ generali consensu fidelium suorum tenere legaliter promulgaverunt. Generalem consensum dixit, quia ista decernebantur in generali procerum conventu, in generali placito regio, ut aperte docet Karolus M. his verbis: *Et quando, vita comite, Deo auxiliante, ad generale placitum venerimus, consultu omnium fidelium nostrorum scriptis firmare nostris nostrorumque atque futuris temporibus inrefragabiliter manenda firmissimè Domino adminiculante cupimus. Modò ea quæ generalia sunt, & omnibus conveniunt ordinibus, statuere ac cunctis sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque fidelibus ob Dei omnipotentis amorem & recordationem tradere parati sumus, & ad proximum synodalem nostrum conventum ac generale placitum, ubi plures Episcopi & Comites venerint, ista sicut postulastis firmabimus.* Karolus Calvus in capitulari anni **DCCCLXXXIII.** apud Carisiacum: *Capitula avi & patris nostri, quæ Franci pro lege tenenda judicaverunt, & fideles nostri in generali placito nostro conservanda decreverunt.* Hinc Ludovicus Pius anno **DCCCXXIII.** decrevit ut qui Ecclesiarum restaurationes facere neglexerit, illud volumus omnino ut subeat quod in nostro capitulari de hac re communi consultu fidelium nostrorum ordinavimus. Sed insignis est in eam rem locus ex capitulis Karoli Calvi datis apud Carisiacum anno **DCCCLXXVII.** ubi idem Princeps ita loquitur: *Capitula quæ avus & pater noster pro statu & munimine sanctæ Dei Ecclesiæ & ministrorum ejus & pro pace ac justitia populi ac quiete regni constituerunt, & quæ nos cum fratribus nostris Regibus & nostris & eorum fidelibus communiter constituvimus, sed & quæ nos consilio & consensu Episcoporum ac ceterorum Dei & nostrorum fidelium pro superscriptis causis in diversis placitis nostris conservanda statuvimus, & manere inconvulsa decernimus, similiter & à filio nostro inconvulsa conservari volumus & mandamus.* Adfuisse ergo in his conventibus constat Episcopos & ceteros fideles, id est, Abbates, Duces, Comites, ceteros, ut patet ex præfatione capitularis anni **DCCCLXXIX.** ex præfatione secundi capitularis anni **DCCCXIII.** ex præfatione tituli **XXXIV.** capitulorum Karoli Calvi, & ex multis aliis locis. Quare rectè observatum est ab eruditissimo viro Francisco Florente adhibitos per ea tempora in consilium Regum fuisse Episcopos unà cum regni proceribus in conventibus publicis, qui à Regibus nostris indicbantur, in quibus Conciliorum sanctiones examinabantur, res ad ecclesiasticam politiam spectantes ordinabantur, & ad omnium utilitatem capitula seu leges promulgabantur omnium ordinum consensu, quem desideratum fuisse ut capitula in legis potestate abirent scribit Marcus Antonius Dominicy.

VIII. Itaque postquam capitula constituta erant à Principe, legebantur coram populo; & postquam omnes consenserant, novis illis capitulis omnes subscribebant. Capitulare tertium anni **DCCCLII.** cap. **XXIX.** *Vt populus interrogetur de capitulis quæ in lege noviter addita sunt. Et postquam omnes consenserint, subscriptiones & manifestaciones suas in ipsis capitulis faciant.* Hinc in vetere nota adjecta secundo capitulari ejul-

Lib. 6. Capitular. c. 374.

To. 1. Capitular. pag. 231. c. 3.

Lib. 1. Capitular. c. 21. & lib. 5. c. 172.

To. 1. Capitular. pag. 169. c. 1.

Florens in differt. jur. canon. pag. 470.

Affertor. Gallicus pag. 51.

AD LECTOREM.

dem anni legitur omnes Scabineos, Episcopos, Abbates, Comites manu propria subterfignasse capitula eo anno addita ad legem Salicam. Præfatio secundi capitularis anni DCCCXIII. docet illud in palatio Aquisgranensi constitutum fuisse cum consensu & consilio Episcoporum, Abbatum, Comitum, Ducum, ceterorumque fidelium, Karolum verò Imperatorem illud manu propria firmasse, ut omnes fideles manu roborare studuissent. Capitula Karoli Calvi facta anno DCCCXLIV. in conventu habito in villa quæ dicitur Colonia, subscriptione ejusdem Principis & Episcoporum ac ceterorum fidelium Dei confirmata fuere, consensu Vvarini & aliorum optimatum. Vnde in præfatione eorundem capitulorum legitur: *Qua de re communiter inito consilio hoc scriptum fieri proposuimus, quod etiam manuum omnium nostrorum subscriptione roborandum decrevimus.* Quod ea de causa fiebat, ut opinor, ne lex quam populus acceperat perumpi posset, ut res omnium consensu laudata, singulorum manibus roborata, nullam in posterum contradictionem pate- retur, nullis repugnantium querelis obnoxia esset.

IX. Sed quamquam certum sit capitularia condita fuisse à Regibus nostris in publicis regni conventibus, adstante frequenti nobilium virorum & magistratuum corona, fatendum tamen est non omnia in istiusmodi conventibus fuisse constituta, sed plurima etiam capitularia sumpta esse ex Conciliis & synodis episcopalibus, adeoque verisimam esse celeberrimi ac doctissimi viri Antonij Augustini Tarraconensis Archiepiscopi sententiam, qui in dialogis de emendatione Gratiani ait suspicari se fontem capitularium fuisse ipsa Concilia atque conventus in quibus Imperator cum Episcopis & aliis consiliariis de rebus tam ecclesiasticis quam profanis agebat. quam observacionem pluribus verbis eruditè pro suo more explicat magnus ille Parisiensium Archiepiscopus Petrus de Marca in libro sexto de concordia sacerdotij & imperij. Excerpta tamen illa capitulorum synodalia non semper fiebant in conventibus aut synodis publicis, sed cum delegatione Principis in privatis Episcoporum virorumque ecclesiasticorum cœtibus qui tum fortè in comitatu erant, ut colligi potest ex titulo capitularis tertij anni DCCCXIV. ubi sic legitur: *Capitula à Domno Karolo & filio ejus Hludouico ac sapientissimis ipsorum Episcopis excerpta.* Scilicet ea cura Karolo erat ut cum religionem Christianam salvam incolumemque esse vellet, morèque præterea Christianorum ad optimum exemplar componi, sanctissimarum institutionum capitula colligi faceret ex placitis antiquorum patrum & canonibus Conciliorum, eaque legis locum habere mandaret in omni regno Francorum. Testis est hujus rei Benedictus Levita in præfatione capitularium. *Tertio siquidem in libello, inquit, post ejusdem libelli capitulorum numerum, quadam ex canonibus à Paulino Episcopo & Albino magistro reliquisque jussione Karoli invictissimi Principis magistris sparsim collecta sunt inserta capitula.* Et in præfatiuncula libri septimi: *Nonnulla hæc capitula pro brevitate libri canonum atque levitate à Domno Karolo & à suis sapien-*

Lib. 1. dia-
log. 10.

Lib. 6. cap.
25

PRÆFATIO

*tissimis excerpta sunt, quædam de capite sententia, quædam verò de medio, quædam autem de fine. Quæ valde necessaria habenda sunt atque memoriter reiucenda. Reliqua verò tam ab eisdem quàm & postea à Domno Hludouico eius filio suisque proceribus aucta sunt. Postquam capitula illa collecta fuerant iussu Principis, ejus auctoritate muniebantur, ut publicæ legis vim roburque obtinerent non secus ac reliqua capitula regia. Docet istud manifestè præfatiuncula posita in fronte additionis quartæ, in qua hæc leguntur: *Sequentia quædam capitula ex sanctorum patrum decretis & Imperatorum edictis colligere curauimus, atque inter nostra capitula lege firmissima tenenda generali consultu Erchembaldo Cancellario nostro inserere iussimus.* Negari autem non potest quin multa capitularia à Principibus nostris pro jure suo statuta fuerint extra synodorum ac conventuum publicorum præsentiam, quæ postea illi, si res ita postulare videretur, in eisdem conventibus relegi ac publico omnium consensu recipi procurabant.*

Gretserus
in Mylla
Salmur. c.
31. pag.
279. 298.
& in apo-
logia pro
Baronio c.
3. pag. 323.
& c. 7. pag.
316.

Goldasti
replie. cap.
15.

Gretser.
lib. 1. ad-
versus Gul-
dinam. c. 4.
pag. 291.

Marca lib.
6. de con-
cordia cap.
28. §. 1.

X. Ista tameneti certa sunt & extra omnem controversiam, Iacobus nihilominus Gretserus pronuntiat Pippinum, Karolum Magnum, & alios Francorum Reges qui leges ecclesiasticas sive capitularia ad restaurandam disciplinam ecclesiasticam condidere, non sua præcisè auctoritate id fecisse, sed nutu & permisso Episcoporum, approbantibus Episcopis & Conciliis, immo pleraque eorundem capitularium auctoritate Romanorum Pontificum condita fuisse. Et quoniam Goldastus insignem hanc atrocemque injuriam sacrosanctæ Principum dignitati factam acriter ultus erat in replicatione pro imperio, multisque perspicuis ac evidentibus testimoniis confirmaverat Karolum M. jure regio istiusmodi leges sancivisse, graviter & iniquo animo hanc audaciam tulit Gretserus, & oratione contumeliæ plena, abusus præterea verbis Christi Domini quibus claves regni celorum Petro & successoribus ejus promisit, omnem de rebus ecclesiasticis decernendi auctoritatem ademit Principibus, nec Imperatorem inquiens nec Regem, qua talis est, ullam ecclesiasticam jurisdictionem habere, & Karolum M. nihil juris in rebus vel personis ecclesiasticis sibi vindicasse. Nec instituti mei ratio nec angusti præfationis limites sinunt ut istam Gretseri scriptionem, quam fallam omnino esse nemini in nostris studiis versato potest esse obscurum, pluribus verbis refellam, præsertim cum nonnulli viri celeberrimi dignitatem auctoritatèque Principum editis doctissimis commentariis vindicaverint. Satis erit uno verbo admonuisse non ita ut Gretsero visum est ab Episcoporum nutu ac permisso pendisse olim potestatem Regum nostrorum in ferendis legibus ecclesiasticis, cum contrà constet constitutiones ecclesiasticas Episcoporum in consistorio Principum examinari solitas ævo Karoli M. & eorum confirmatione indiguisse ut valerent. Sanè Reges nostri tum putabant se terræ dominos esse, non verò Episcoporum vicedominos, villicos, ac ministros, quales eos facere voluisse videtur Gretserus. Testis Karolus Calvus in epistola scripta ad Hadrianum II. Papam anno

AD LECTOREM.

DCCLXXI. in causa Hincmari Episcopi Laudunensis. Reges Francorum ex regio genere nati, inquit, non Episcoporum vicedomini, sed terræ domini hætenus fuimus computati; & ut Leo ac Romana Synodus scripsit, Reges & Imperatores, quos terris divina potentia præcepit præesse, jus distringendorum negotiorum Episcopis sanctis juxta divalia constituta permisit, non autem Episcoporum vicilici extiterunt. Et sanctus Augustinus dicit, per jura Regum possidentur possessiones, non autem per episcopale imperium Reges vicilici sunt actoresque Episcoporum.

Extat apud
Hincmar.
to. 1. pag.
706.

XI. Ex eadem perluasione factum est ut cum illustrissimus Cardinalis Baronius legeret apud Benedictum Levitam capitula Regum Francorum firmata fuisse auctoritate apostolica, primum de omnibus omnino capitularibus in univèrsum id intellexerit & capitularia à Gregorio IV. Sergio II. & Leone IV. Romanis Pontificibus potissimum confirmata fuisse putaverit contra manifesta & aperta Benedicti verba, ac postea hinc collegerit Reges, quos antea nullum jus in rebus ecclesiasticis habere dixerat, non posse auctoritate sua sancire leges ecclesiasticas, id est, ut ego interpretor, de rebus ecclesiasticis, indigere autem eos Episcoporum conspirante sententia & auctoritate Romani Pontificis. Ceterum si quis attentè consideraverit verba Benedicti Levitæ, deprehendet auctoritate quidem apostolica firmata fuisse capitula Regum nostrorum, attamen non omnia, sed ea tantum quæ constituta sunt in synodis celebratis in præsentia Legatorum sedis apostolicæ; quia his evidendis, inquit Benedictus, maxime apostolica interfuit legatio. Ac sanè adeo parum heic sibi constat Baronius ut quæ generaliter dixerat de capitularibus Regum nostrorum auctoritate Romanorum Pontificum confirmatis, de illis postea capitulis explicet quæ ex supposititiis veterum Pontificum epistolis excerpfit idem Benedictus, qui sibi bene conscius auctoritatem illarum epistolarum haud adeo constantem, sed nutare admodum, nunquam aliquem illarum citavit auctorem, ut fecit in reliquis quarum fides constans esset Romanorum Pontificum epistolis Innocentij, Leonis, Gelasij, Symmachi, atque Gregorij, citans ac nominans earum auctores; sed & magna cautela, quod sciverit ex eis accepta haud adeo haberi firma, curavit, ut ipse in fine restatur, eadem auctoritate apostolica confirmari.

Baron. ad
an. 819.
847. 847.

Idem ad
an. 712.
819.

Lib. 7. Ca-
pitular.
cap. 478.

Baron. ad
an. 865.

XII. Multifariam multisque modis lapsus heic est cruditissimus Cardinalis. Nam primò Benedictus capitula illa non accepit ex ipsis Pontificum Romanorum epistolis sive veris sive falsis, sed ex capitularibus Regum nostrorum, qui decreta illa sua fecerant, ut ipse docet in præfatione. Deinde non ait se curasse eadem capitula confirmari auctoritate apostolica, ut Baronius existimavit, sed monuit tantum maxime trium ultimorum capitula istorum librorum apostolica esse cuncta auctoritate roborata, quia his evidendis maxime apostolica interfuit legatio. Postremò verum non est Benedictum posuisse discrimen inter veras & falsas veterum Pontificum Romanorum epistolas, & earum quidem auctores nominasse quæ extra controversiam sunt, veluti

PRÆFATIO

Innocentij, Leonis, Gelasij, Symmachi, atque Gregorij, à ceterorum nominibus abstinuisse quia de epistolarum quæ illis tribuuntur auctoritate non constabat. Quamvis enim capitula excerpta ex decretis Innocentij, Bonifacij, Celestini, Leonis, Hilari, Simplicij, Felicis secundi, Gelasij, Anastasij, Felicis tertij, & Gregorij tertij quinquagies aut circiter describat in sua collectione, ab eorum semper, quod liberè dico, nominibus abstinet, semel tantum laudans epistolam sancti Leonis ad Theodorum Episcopum Foro-Juliensem. Capitula verò ex supposititiis Anacleti, Evaristi, Alexandri, Calixti, Fabiani, Stephani primi, Eutychiani, Marcellini, Iulij, Felicis secundi, Felicis quarti, & Pelagij secundi decretis collecta refert quindecies aut circiter, nulla Pontificum mentione facta quibus hæc decreta tribuuntur.

Lib. 5. c.
119.

Blondel. in
prolegom.
ad Pseudo-
Isidor. c. 5.
pag. 27.

XIII. Alia via in istius loci explicatione aberravit David Blondellus. Nam quæ à Benedicto Levita dicuntur de capitulis regalibus apostolica auctoritate roboratis, ea sic interpretatus est ut quoniam legebat in fragmento vetusti scriptoris, cuius tamen fides non admodum certa est, Gregorium IV. Romanum Pontificem vices suas in Germania commisisse Autgario Archiepiscopo Moguntino, cuius jussu Benedictus videtur composuisse collectionem suam, firmata ideo apostolica auctoritate dici crediderit capitula illa quia Autgarius Romanæ sedis Legatus, Gregorij Papæ consiliis & auctoritate fretus, eadem conscribi iussit, & postea probavit. Contrà, Benedictus apertè in præfatione sua docet se capitula illa, quæ in tribus postremis capitularium libris continentur, in diversis locis & scedulis, sicut in diversis synodis ac placitis generalibus edita erant, sparsim inventa suo operi inseruisse, eaque sic dimisisse quomodo invenerat, id est, nihil mutasse. Quòd si fidem Benedicto de se scribenti adhibere volumus, ut certè adhibenda prorsus esse videtur, manifestum erit Autgarium non iussisse ut capitula illa conscriberentur, quemadmodum placuit Blondello, adeoque probabilis non est conjectura quæ ad Autgarium refert verba Benedicti de capitulis regis apostolica auctoritate firmatis. Præterea Benedictus apostolicam illam auctoritatem verbis minimè ambiguis refert ad Legatos apostolicæ sedis qui interfuerunt conventibus publicis in quibus capitula illa constituta sunt, ad Leonem videlicet, Sergium, Georgium, alios, quorum nomina per singulos conventus inserta invenerat. *Maximè trium ultimorum capitula istorum librorum capitula apostolica sunt cuncta auctoritate roborata, inquit, quia his evidens maximè apostolica interfuit legatio. Nam eorum nomina, præter trium, id est, Leonis, Sergij, & Georgij, hic non inseruimus, licet ea per singulos conventus inserta invenissemus, vitantes legentium atque scribentium fastidia.* Itaque quæ à Blondello dicuntur de collectione Benedicti ab Autgario probata, ea facile corruunt. Putavit autem Antonius Augustinus Leonem, Sergium, & Gregorium (sic enim legebat *) hæc à Benedicto commemoratos fuisse Romanos Pontifices.

* Ant. Augustin. lib.
2. de emend.
Græc. dial.
9.
Sic etiam
legit. Baro-
nius ad an.
819. &
847.

XIV.

AD LECTOREM.

XIV. Legatorum nihilominus istiusmodi præsentiam non fuisse necessariam ad adjungendam auctoritatem constitutionibus editis in synodis ac conventibus generalibus imperij Francici sapienter admodum vir illustrissimus Petrus de Marca Archiepiscopus Parisiensis; qui præterea observat nullos alios synodorum Gallicanarum vetustis temporibus habitare canones præsentia Legatorum de industria missorum firmatos fuisse præter Liptinenses & Francofordienses, & si Legati aliquando inveniuntur interfuisse conventibus publicis, datum id honori eorum qui propter alias causas à Romano Pontifice ad Principes nostros missi in comitatu consistebant eo tempore quo conventus habebatur. Quare cautè legendum esse addit Benedictum Levitam scribentem in præfatione ad librum quintum capitularium, ut auctoritatem illis conciliet, ea fuisse maxima ex parte statuta in conventibus quibus Legati sedis apostolicæ interfuerunt, ea firmantes apostolica auctoritate, huncque locum intelligendum esse de tribus postremis capitularium libris, non verò de ceteris. Vbi tamen observandum est non omnia quæ in tribus illis libris continentur censenda esse confirmata auctoritate apostolica, sed illa tantum quæ in præsentia Legatorum sedis apostolicæ constituta sunt, capitularia nimirum Karolomanni Principis & Pippini Regis, ac fortasse capitulare anni **DCCCXXVI**. apud Ingilenheim, quod editum fuit in conventu cui Romani Pontificis Legatus intererat. Capitularia enim Karolomanni Principis, quibus cudendis interfuit sanctæ Romanæ & apostolicæ Ecclesiæ Legatus Bonifacius Archiepiscopus Moguntinus, confirmata fuisse auctoritate apostolica anno **DCCXLI**. à Papa Zacharia, qui illa omnibus Ecclesiæ Dei fidelibus inrefragabiliter observanda constituit, tradit Isaac Episcopus Lingonensis in præfatione suæ collectionis.

Marca lib. 6. de concordia cap. 27.

XV. Quemadmodum autem Imperatores Romani antiquitus scripta sive constitutiones suas mittebant ad Præfectos prætorio ut eorum cura proponerentur populis & executioni mandarentur, ita Principes nostri capitularium suorum promulgationem & executionem committebant Episcopis & Comitibus ac Missis dominicis. Atque ut id faciliùs obtinerent, ne quis tergiversandi locus esse posset, Ludovicus Pius jussit anno **DCCCXIII**. uti Archiepiscopi & Comites, majores videlicet, capitula acciperent à Cancellario palatij, & ipsi eorum postea copiam facerent minoribus Comitibus, Episcopis, & aliis magistratibus, illaque relegi ac transcribi facerent in suis comitatibus ac provinciis. Hæc sunt verba edicti. *Volumus etiam ut capitula que nunc & alio tempore consultu nostrorum fidelium à nobis constituta sunt, à Cancellario nostro Archiepiscopi & Comites eorum de propriis civitatibus modò aut per se aut per suos Missis accipiant, & unusquisque per suam diocesim ceteris Episcopis, Abbatibus, Comitibus, & aliis fidelibus nostris ea transcribi faciant, & in suis comitatibus coram omnibus relegant, ut cunctis nostra ordinatio & voluntas nota fieri possit. Cancellarius tamen noster nomina*

Vide Marcum lib. 1. de concordia c. 4. 5. 4.

Capitulare an. 813. c. 24.

PRÆFATIO

Episcoporum Episcopum & Comitum qui ea accipere curaverint notet, & ea ad nostram notitiam perferat, ut nullus hoc prætermittere præsumat. Hanc constitutionem confirmavit & renovavit Karolus Calvus anno DCCCCLIII. apud Silvacum, hoc modo: Capitula autem avi & patris nostri, quæ in præscriptis commemoravimus, qui ex Missis nostris non habuerint, & eis indigerint, ut commissa per illa corrigere possint, sicut in eisdem capitulis jubetur, de scrinio nostro vel à Cancellario nostro accipiant, ut rationabiliter & legaliter cuncta corrigant & disponant. De eadem re eodem tempore ita scripsit ad Missos, ut reor, dominicos: Mandamus præterea ut si capitula Domni avi & genitoris nostri scripta non habetis, mittatis ad palatium nostrum de more prædecessorum vestrorum Missum vestrum & scriptorem cum pergamina, & ibi de nostro armario ipsa capitula accipiat atque conscribat. Et vos deinde secundum ipsa capitula Dei justitiam populique à Deo vobis commisi necessarias proclamationes legaliter emendare sollerti vigilantia procuretis. Rursum idem Karolus istam patris constitutionem renovavit anno DCCCCLXIV. verbum è verbo describens.

XVI. At non solum Episcopos & Comites hæc cura respiciebat, sed Missos etiam dominicos, ut vidimus, immo præcipue istos, quia ad eorum officium pertinebat supplere negligentiam Episcoporum & Comitum eaque emendare quæ perperam ab illis acta essent in provinciis adversus leges publicas. Instructio data Missis dominicis anno DCCCXXIII. cap. xxvii. ita loquitur: Volumus etiam

Lib. 2. Capitular. c. 27.

ut omnibus notum sit quia ad hoc constituti sunt ut ea quæ per capitula nostra generaliter de quibuscunque causis statuimus, per Missos nota fiant omnibus, & in eorum procuracione consistant, ut ab omnibus adimpleantur. Et ubi forte aliquo tali impedimento, quod per eos emendari non possit, aliquid de his quæ constituimus ac iustissime remanserit imperfectum, eorum relatu nobis ad tempus indicetur, ut per nos corrigatur quod per eos corrigi non potuit.

Ibid. lib. 4. c. 72.

Constitutio Ludovici Pij: Ut Missi & unusquisque in suo ministerio hæc capitula relegi faciant coram populo: & nota sint omnibus, ne aliquis excusacionem habere possit. Et non prius bannum exigant à quoquam homine donec omnibus hæc nota fiant. Extat de eadem re alia Regum nostrorum constitutio, Karoli nimirum aut Ludovici, in collectione Benedicti

Ibid. lib. 7. c. 260. & lib. 8. cap. 290.

Levite, ubi sic legitur: Præcipimus Missis nostris ut ea quæ à multis jam annis per capitularia nostra in toto regno nostro mandavimus agere, discere, observare, vel in consuetudinem habere debeant, ut hæc omnia nunc diligenter inquirant, & omnino ad servitium Dei & ad utilitatem nostram vel ad omnium Christianorum hominum profectum innovare studeant, & quantum Domino donante prævalent, ad perfectum usque perducant. Et nobis omnino adnuent quis inde certamen bonum hoc adimplere habuisset, ut à Deo & à nobis gratiam habeat. Ea de causa Karolus Calvus cum editum constitueret in Carisiaco palatio anno DCCCCLXI. statuit ut illud in palatio apud Cancellarium retineretur, & inde per Missos dirigeretur. Propterea necessarium duximus, inquit, ut commendationem

Capitula Karoli Calvi tit. 33.

AD LECTOREM.

nostram ex hoc scribere rogaremus, quæ ex more in nostro palatio apud Cancellarium retineatur, & inde per Missos nostros dirigatur; ut nemo per ignorantiam, nemo per industriam ab ea valeat deviare. Et in fine edicti ista adduntur: Hanc autem nostram de presenti tempore constitutionem, salva impostmodum prædecessorum nostrorum constitutione, & in palatio nostro & in civitatibus & in mallis atque in placitis seu in mercatis relegi, ad cognitari, & observari mandamus.

XVII. Post constitutam novam aliquam legem, solebant Reges nostri jubere ut plurima illius exemplaria fierent, ut ea ratione conservari possent & in publicum emitti. Karolus M. capitulare anni DCCCXII. constituens, quod datum est Missis dominicis ad exercitum promovendum, ita jubet in capite octavo: Istius capitularij exempla quatuor volumus ut scribantur, & unum habeant Missi nostri, alterum Comes in cujus ministerio hæc facienda sunt, ut aliter non faciant neque Missus noster neque Comes nisi sicut à nobis capitulis ordinatum est. Tertium habeant Missi nostri qui super exercitum nostrum constituendi sunt. Quartum habeat Cancellarius noster. Ludovicus Pius in epistola generali de formula institutionis canonicæ missa per provincias anno DCCCXVI. jubet ut formulæ illius exemplar apud armarium palatii detineatur, ut eo probari patenter possit quis eam incuriosè transcripserit, vel quis aliquam ejus partem detruncarit. Idem in privilegio quod eodem anno concessit Hispanis qui in regnum Francorum perfluxerant ut se Sarracenorum immanitati subtraherent, jubet ut illius constitutionis varia fiant exemplaria; quorum unum in Narbona, alterum in Carcaffona, tertium in Roscilionæ, quartum in Empuriis, quintum in Barchinona, sextum in Gerunda, septimum in Biterris haberi præcepimus, & exemplar eorum in archivo palatii nostri, ut prædicti Hispani ab illis septem exemplaria accipere & habere possint, & per exemplar quod in palatio retinemus, si rursus querela nobis delata fuerit, facilius possit definiri.

XVIII. Verumenimverò quamquam universis imposita esset necessitas servandarum constitutionum quæ in capitularibus continentur, quandam tamen eximiam auctoritatem obrinebant in causis ecclesiasticis, adeo ut plurimus illis honor habitus sit ab Episcopis & ab aliis divini muneris ministris, qui pari eos reverentia prosequerantur ac sacrosanctos Conciliorum canones. Episcopi namque apud martyrium sanctæ Macræ congregati anno DCCCLXXXI. de statutis à se in hac synodi conditis ita loquuntur in præfatione: Ab omnibus qui justè & piè in communionem catholicæ Ecclesiæ, quæ Christi est corpus, vivere volunt, ea quæ sequuntur, Domino mediante, observari decernimus, non nova condentes, sed quæ à majoribus nostris secundum tramitem sanctarum scripturarum statuta, & à Christianis Imperatoribus ac Regibus promulgata, & usque ad hæc periculosa nostræ infelicitatis tempora sacre servata, quasi lumina in malignorum hominum tenebras, quæ excæcant dissidentia filios, devocamus. Sed insignis in primis esse videtur testimonium Episcoporum apud Trolseium in pago Sueffionico congregatorum anno DCCCCIX. qui

P R Æ F A T I O

Regum capitularia vocant canonum pedisequa, hoc loquendi modo, quamvis non admodum Latino, significantes ea secundum post canones locum habere in Ecclesia & pari cum canonibus auctoritate vigere. *Itemque & canonum praeipiunt instituta, inquit, simulque eorum pedisequa Regum capitularia, sicut in libro primo capitulorum imperialium continetur capitulo xxviii. Ut Clerici & monachi, si inter se negotiorum aliquod habuerint, à suo Episcopo judicentur, & non à secularibus.* Sanè Ecclesia probavit capitularia imperialia tanquam regularia, ut Hincmarus docet, id est, tanquam consentanea regulis ecclesiasticis & canonibus quibus Ecclesia regitur, & secundum illa voluit ut publica disciplina constaret. Eam ob causam Herardi Archiepiscopi Turonensis capitula, quæ constat esse accepta & abbreviata ex libris capitularium, excepta fuisse dicuntur ex corpore sanctorum canonum: & capitula Isaac Episcopi Lingonensis, quæ similiter excepta sunt ex tribus postremis capitularium libris à Benedicto Levita collectis, canones Isaac vocantur in chronico sancti Benigni Divionensis. *Composuit, inquit auctor ejusdem chronici, & librum qui dicitur CANONES ISAAC, eò quòd ex libris canonum utiliora quæque eligendo in unum volumen coartaverit.* Eandem ob causam Episcopi synodi Meldensis petunt à Karolo Calvo ut capitula ecclesiastica à Domno Karolo Magno Imperatore necnon & à Domno Ludovico Pio Augusto promulgata omnè observari præcipiantur. Et in synodo Ravennatensi habita anno dcccciv. cui Ioannes Papa IX. & Lambertus Imperator interfuerunt, ante omnia ita statutum est de observandis eorundem Principum capitularibus: *Si quis sanctorum patrum regulas contempserit, & gloriosissimorum Imperatorum, Karoli videlicet Magni Imperatoris & Ludovici atque Lotharij, necnon & filij ejus Ludovici, quæ de ecclesiasticis decimis in eorum capitularibus statuta atque sancita sunt non observaverit, & qui dat & qui recipit, auctoritate sanctæ sedis apostolicæ & sanctione sanctæ synodi excommunicationi subiaceat.* Quam constitutionem edicto suo confirmavit & explicavit idem Lambertus, ut inveni in veteri codice MS. bibliothecæ Thuanæ, in quo ita legitur: *Item ex legibus Romanis à Domno Lamberto Imperatore promulgatis capitul. xi. Si quis sanctorum patrum regulas contempserit, & gloriosissimorum Imperatorum Karoli & Ludovici atque Lotharij & Ludovici filij ejus de decimis in eorum capitularibus statuta & sancita non observaverit, easque alibi nisi in baptismalibus Ecclesiis absque consensu Episcopi dare tentaverit vel retinere præsumpserit, & qui dat & qui recipit eisdem constitutis percellatur. Quòd si neque sic correxerit, auctoritate & judicio sanctæ sedis apostolicæ modis omnibus subiaceat.* In eodem codice Thuano extat constitutio ejusdem Lamberti *Ut omnis decimatio Episcopo vel ei qui ab eo substitutus est præbeatur, quam Baronius cum aliquot aliis capitulis edidit ex codice scripto Antonij Augustini & Ravennatensis Concilij decretis subjecit, Binius verò adtexuit Concilio Romano ejusdem anni, putatque esse canones Concilij anonymi sive ignoti. Hunc secutus est Goldastus, qui capitula ista ait statuta à Berengario Imperatore fuisse anno dccccliii.*

Concil.
Tried. c. 1.

Formulæ
promot.
episcopal.
tit. 18. c. 6.

To. 1. Spi-
ciolog. Da-
cher. pag.
416.

Concil.
Meld. c.
78.

Goldast
to. 3. confi-
tut. impe-
rial. pag.
299.

AD LECTOREM.

in conventu Ticinensi. Verùm capitula illa ex codice Antonij Augustini edita esse Lamberti Imperatoris nullus est dubitandi locus post testimonium codicis Thuani, præsertim si quis synodi Ravenatensis constitutionem conferat cum sanctione imperiali. Verùm ut ad id unde paulisper digressi sumus nostra redeat oratio, sicut Episcopi ac reliqui ex ordine ecclesiastico parem reverentiam tribuebant capitularibus & canonibus, ita Reges nostri pari auctoritate ea pollere volebant, neque infringi aut violari tanquam superflua sinebant ab his qui sacros canones sibi sufficere prædicarent. Nam quamvis leges civiles non dedignentur sequi divinas regulas, ut Imperator Iustinianus ait, sciebant tamen Principes nostri leges quæ canonibus non adversantur inviolatas esse debere, neque cuiquam licere legem percurrere ab eis latam penes quos Deus voluit esse arbitrium legum condendarum. Itaque Karolus Calvus in capitulari Tolosano anni DCCCXLIV. post constituta capitula ad tranquillitatem publicam pertinentia, demum edicit ne Episcopi illa rejiciant prætextu canonum, tanquam illi sibi satis superque sint. *Vt Episcopi, inquit, sub occasione quasi auctoritatem habeant canonum, his constitutis excellentiæ nostræ nequaquam resulent aut neglegant.*

Novell.
37. Vide
etiam cap.
1. ext. de
novi oper.
nantiæ.

Capitula
Karoli
Calvisii.
5. c. 8.

XIX. Hæc tamen Karoli cura, si sapientiam Episcoporum illius ævi paulò attentius considerare volumus, supervacanea fortassis videri poterit. Nam Episcopi, quòd satis intelligerent capitularia regalia esse utilissima ad conservandam disciplinam ecclesiasticam, ut supra vidimus, magnum illis honorem ubique habebant, ea assidue legebant & pervolutabant, his utebantur in omnibus occasionibus; denique, quod est omnino magnificum ad laudem & gloriam capitularium, decreta in illis perscripta Episcopi transcribebant in Conciliis generalibus ac provincialibus, tum etiam in diocesanis Presbyterorum suorum synodis. Neque verò ineunda in hoc loco est longa & scrupulosa enumeratio capitulorum regalium quorum verba vel sensus reperiuntur in constitutionibus episcopalibus quæ post edita capitularia promulgata sunt. Legantur tantùm sanctiones Conciliorum & synodorum illius ævi, sive quæ in Francia nostra prescriptæ sunt, sive quæ in Germania & in Italia, præcipue verò Concilium Meldense, Remense apud sanctam Macram, Moguntinum anno DCCCLXXXVIII. habitum, Colonienſe sub Karolo III. Imperatore celebratum, Triburienſe, & Trolleianum, tum etiam capitula Herardi Archiepiscopi Turonensis & Walterij Episcopi Aurelianensis. Scilicet Episcopi multum operæ ponebant in discendis capitularibus, quia rationem de his reddere tenebantur in placitis generalibus, hoc est, in publicis regni conventibus, ut colligi potest ex epistola xxviii. Frotharij Episcopi Tullenſis ad Hetti Archiepiscopum Trevirenſem. *Nunc autem, inquit, in proximo est placitum, quo sine dubio sciscitabitur de obtemperacione mandati sui domini mandati.* Præterea, quoniam eadem capitularia valde favorabilia

P R Æ F A T I O

erant Ecclesiis & personis ecclesiasticis, quæ hinc multum juvabantur & attollebantur, necesse erat illa scire, ut usui esse possent quoties de conservanda disciplina ecclesiastica aut de rebus Ecclesiarum agi contingeret. Eam ob causam in codice capitulorum Karoli Calvi videmus Frodoinum Episcopum Barcinonensem jura sedis suæ adversus Tyrsum Presbyterum Cordubensem tuitum esse auctoritate capitularium Karoli Magni & Ludovici Pij. Sic Ermengaudus Episcopus Vrgellensis, qui sanctus fuit, eorundem capitularium præsidio recuperavit anno MXXIV. Ecclesiam quandam quam Abbas sanctæ Cæciliæ Elinlitenfis pervaserat. Et eadem tempestate consultus ab Episcopo quodam provinciæ Remensis, ut reor, Droco Bellovacensis Episcopus quid agendum sit de his qui Clericos verberant, postquam laudavit Episcopum quod illos excommunicasset, subjunxit constitutionem quæ de ea re extat in libro sexto capitularium. Capitularia enim, quod sæpe dicendum est, erant valde favorabilia Ecclesiæ & utilissima, ut legitur etiam in testamento Adeledis cujusdam, quæ anno XXV. regni Regis Henrici dedit inter alia Ecclesiæ Barcinonensi *librum Karoli sanctæ Ecclesiæ utilissimum in tribus corporibus divisum*, id est, ut ego quidem interpretor, postremos tres libros capitularium Karoli M. & Ludovici Pij, qui corpus capitularium constituiebant etiam divisi à quatuor prioribus, uti dicitur inferius suo loco.

XX. Adeo autem verum est capitularia esse favorabilia Ecclesiæ ut præterquam quod eorum decreta repetebantur & describebantur in synodis Episcoporum, ut observatum etiam est ab Antonio Augustino, præterea qui collectiones canonum adornarunt sequentibus sæculis, veluti Regino, Burchardus, Ivo, & Gratianus, plurima ex capitularibus transtulerint in suas collectiones, aliquando suppresso vel supposito nomine, quemadmodum rectè monuit Franciscus Florens vir literarum nostrarum peritissimus. Et Regino quidem, Ivo, & Gratianus frequenter nominant capitularia. At Burchardus, cum Reginonem compilarer, maluit audax esse & mendax & quæ hinc accipiebat capitula tribuere Conciliis quibusdam aut patribus antiquis quàm Regibus nostris, quod Francorum appellatio, qua Reginonis atque Witikindi etiamnum ævo gloriabantur Reges Germanorum, usurpari desisset ætate Burchardi, adeoque exuta à Saxonibus esset omnis capitularium istorum reverentia. Burchardus enim semel tantum expresso nomine citat capitula Karoli Magni, sic ut addat illa ab Episcopis collaudata fuisse apud Aquisgranum, alioqui forsitan his non usurus. Sed nos ejus fraudes alibi sæpe deteximus, tum ad Reginonem & Gratianum, tum etiam in Notis ad capitularia.

XXI. Tamenetsi multa magnifica dicta hæcenus sint ad laudem & gloriam capitularium, nulla tamen res eorum dignitatem, majestatem, auctoritatem adeo commendat ac obedientia & obtemperatio Pontificum Romanorum, quos viri docti adnotarunt paruisse olim legibus Regum nostrorum & earum observationi sese obligavisse. Hu-

Capitula
Karoli
Calvi tit.
46. c. 1.

Appendix
capitular.
tit. 145.
Ibid. tit.
146.

Ant. Aug.
gust. lib.
1. de emen-
dat. Gra-
tiani dial.
10.

Florentis
differat.
jur. canon.
pag. 170.

Burchard.
lib. 1. c.
118. & seq.

AD LECTOREM.

jus porro rei probatio sumitur ex epistola quadam Leonis quarti ad Lotharium Imperatorem scripta, quam Ivo & Gratianus recitant. Hæc sunt ejus verba: *De capitulis vel præceptis imperialibus vestris vestrorumque prædecessorum irrefragabiliter custodiendis & conservandis, quantum valuimus & valeamus, Christo propitio & nunc & in ævum nos consecratos modis omnibus proficemur. Et si fortasse quilibet aliter vobis dixerit vel dicturus fuerit, sciatis eum pro certo mendacem.* Hoc argumentum acerbè ac invidiosè tractat Carolus Molinæus in libro de origine, progressu, & excellentia regni & monarchiæ Francorum, perstringens verbis asperioribus ambitionem & usurpationem sequentium Pontificum Romanorum & cavillationem & imposturas Canonistarum, qui non sunt veriti præfatum Leonem arguere ignaviæ & timiditatis, quasi metu sic scripserit & professus sit. Atque ut ostendat vanam & stolidam esse eorum interpretationem, addit eundem Leonem quartum, Imperatori videlicet subiectum, coram Ludovico II. præfati Lotharij filio causam dixisse, ejusque judicio sese purgasse, noxæque ita exemptum esse, argumento capitis *Nos si incompetenter.* Demùm, ut notam timiditatis & ignaviæ amoveat à fama ejusdem Leonis, affert exemplum Sarracenorum ab eo devictorum, quorum alij strangulati fuerunt in portu Ostiæ, alij in servitutem abrupti, quorum opera usus est ad restauranda templa & mœnia urbis Romæ in præcedentibus Sarracenorum incursionibus demolita. Certè si quis paulò attentius legerit quæ in gestis pontificalibus leguntur de electione ejusdem Leonis, is facile animadvertet præcipuam illius causam fuisse metum Romanorum ex Sarracenis, propter quem illi magis in Leonem quàm in quemvis alium inclinarunt.

X X I I. Fatendum sanè est istam Canonistarum adnotationem quam Molinæus refellit, neque veram esse neque honestam pro Leone & Pontifice sedis apostolicæ. Sed considerandum est deteriore illam tempore in animos eorum intrasse, cùm ij qui tum se studiis literarum applicabant, nihil ferme discere possent nisi earum ignorantiam, exclusâ videlicet penitens & in exilium acta bonarum artium ac veteris præsertim historiæ cognitione. Itaque Baronius, neglecta ac sprete ista Canonistarum opinione, aliam viam iniit expediendi se à difficultatibus quæ in hoc epistolæ Leonis fragmento occurrebant Ito-
 mini annales ecclesiasticos scribenti in urbe Roma. Primum igitur contendit hanc promissionem à Leone factam fuisse ex pacto & convento inter eum & Lotharium Ludovicumque filium ejus Imperatores inito, istos liberam & canonicam electionem futuri Romani Pontificis promississe, & Leonem vice versa pollicitum esse servaturum se illibata jura imperialia. Leonis porro verba ad Imperatores hæc sunt: *Inter nos & vos pacti serie statutum est & confirmatum quòd electio & consecratio futuri Romani Pontificis non nisi justè & canonicè fieri debeat.* Illam porro Leonis Papæ pollicitationem de conservandis juribus imperialibus explicandam esse ait Baronius ex epistola Nicolai primi ad Mi-

Ivo par. 4.
 c. 176. &
 lib. 1 Pan-
 norm. c.
 149. Gra-
 tian. dist.
 10. c. 9.
 De capit-
 ulis.

Molin. in
 lib. de mo-
 narch.
 Francor. 5.
 123. & seq.

1. q. 7. c. 41.
 Nos si in-
 competen-
 ter.

Vide Gra-
 tian. 23. q.
 8. c. 7. 121.
 ur. & quæ
 illic adno-
 tantur à
 Correcto-
 ribus Ro-
 manis.

Baron ad
 an. 847.

Ivo par. 5.
 c. 14. Gra-
 tian. dist. 61.
 c. 31. Inter
 nos.

PRÆFATIO

chaëlem Imperatorem scripta, in qua legitur Pontifices pro cultu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uti.

X X I I I. Adversus hanc Baronij sententiam sive descriptionem multa reponi possunt quæ capitularium regionum auctoritatem factam tectamque & illibatam præstant. Nam primò manifestum est ex textu epistolæ Leonis delatam adversus eum querelam fuisse ad Lotharium Imperatorem, tanquam is capitularia Regum Francorum contemneret. Ad quam criminationem ille, injuriam suam ulturus, ac sui securus, respondit se ea velle irrefragabiliter in ævum conservare, magnum & impudens mendacium esse asseverans quicquid contrà dictum fuerat Imperatori. Hanc interpretationem, quæ alioqui manifesta & cuius obvia est, debemus Bartholomæo Brixienti, cujus hæc sunt verba: *Lotharius audiverat quòd Leo Papa volebat leges servare imperiales. Unde interrogavit de hoc Papam an esset verum. Quare Leo scribit ei, & dicit quod ipse vult leges observare irrefragabiliter, & qui aliter dicit, mendax est.* Deinde Baronius, quamvis paulò infrà fateatur Leonis verba esse intelligenda de libris capitularium, heic tamen, ubi de vero sensu agitur istius epistolæ, quæ in illa dicuntur de conservandis capitulis & præceptis imperialibus, ea transfert ad jura imperialia, generalibus verbis minuens auctoritatem eorum quæ de capitularium observatione dicuntur. Denique jura illa imperialia explicat ex epistola Nicolai primi ad Michaëlem Imperatorem Constantinopolitanum, in qua nulla capitularium mentio extat neque extare potest, & in qua verbis tantum generalibus scriptum est Christianos Imperatores pro æterna vita Pontificibus indigere, & Pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uti, id est, subjacere quidem Pontifices legibus civilibus ratione rerum temporalium, non verò ratione personæ. Episcopus enim esse deos, & deos ab hominibus judicari non posse, ut aiebat Constantinus Imperator. Nam quòd Baronius ea Nicolai verba, ut congruere possent cum epistola Leonis quarti, interpretatus est de Pontificibus Romanis, cum generaliter de omnibus Episcopis intelligi debeant, tam alienum est à sensu verborum Nicolai ut nihil alienius esse possit.

X X I V. Rursum Baronius, ut opinionem suam de pacto factò inter Leonem quartum & Lotharium ac Ludovicum Imperatores confirmet, ait illum ea tempestate petiisse ab iisdem Imperatoribus uti lex Romana deinceps suum robur propriumque vigorem obtineret, annuisse porrò postulatis Papæ Lotharium, cujus decretum de ea re describit ex libro secundo legis Longobardorum. Antequam verò istam Baronij observationem excutiamus, monendus est lector eam non esse Baronij, sed Correctorum Romanorum, qui ad caput *Vestram*, dist. x. conjecturam fecerunt de re quam Baronius postea uti certam tradidit. Hæc sunt verba Papæ: *Vestram flagitamus clementiam ut sicut hæcenus Romana lex viguit absque univèrsis procellis, & pro nullius persona hominis reminiscatur esse corrupta, ita nunc suum robur propriumque*

Glossa in
c. 9. De ca-
pitular. dist.
10.

Nicol. 1.
epist. 8. &
hinc apud
Gratian.
dist. 10. c. 8.
Leoniam.

Leo par. 4.
c. 181.
Gratian.
dist. 10. c.
13. Vestram.

AD LECTOREM.

propriūmque vigorem obtineat. Ivo & Gratianus, qui locum istum nobis conservaverunt, nullam heic Ludovici mentionem faciunt, sed Lotharij tantum, tanquam ad illum solum scripta sit epistola Leonis. Falsus est itaque aut fallere voluit Baronius cum postulationem istam ad Lotharium & Ludovicum factam esse scripsit. Porro decretum Lotharij quod Correctores Romani ac post eos Baronius existimarunt datum esse ad postulationem Leonis quarti, quodque illi descripserunt ex codice legis Longobardorum, diu ante promulgatum fuerat quam idem Leo locaretur in sede beati Petri. Conditum enim à Lothario fuit anno DCCCXXIV. tempore Eugenij secundi, ut legitur in veteri codice MS. bibliothecæ Thuanæ & in collectione canonum Cardinalis Deusdedit, ex qua Holstenius capitulare edidit in quo caput istud continetur. Itaque etiam ex hoc capite corrui opinio Baronij de pactis initis inter Leonem Papam & Imperatores Lotharium & Ludovicum.

Vide to. 1.
capitular.
pag. 318.
& 329.

XXV. Neque magis verum est quod ait Baronius eundem Leonem pervicisse ne electio Romani Pontificis fieret nisi ex canonum præscripto, & eosdem Imperatores remisisse confirmationem, quam sibi vendicabant, Romani Pontificis electi vel quaecunque aliud jus quod sibi in ejusdem electione vel consecratione arrogare tentassent. Nam si verba Leonis, quæ paulò ante recitata sunt, absque ullo præjudicio legantur, manifestum erit consensisse quidem Imperatores ut electio Romani Pontificis fieret *justè & canonicè*, sed tamen eosdem non abjecisse jura imperialia, immo illa expressè sibi retinuisse cum decreverunt ut ea electio *justè* fieret, id est, secundum mores antiquos, servato jure imperatorio, ita ut electus Pontifex non prius consecraretur quam sacramentum fidelitatis faciat coram Missis Imperatoris, qui *CANONICO RITV & consuetudine ab Imperatore diriguntur*, ut legitur in Concilio Ravennatenfi. Atque id adeo certum est ut etiam mortuo Leone cum Benedictus III. electus fuisset, *clerus & cuncti proceres*, ut legitur in gestis pontificalibus, *decretum componentes, propriis manibus roboravere, & ut consuetudo prisca exposcit, invictissimis Lothario ac Ludovico destinavere Augustis.* Denique idem Benedictus non ante ordinatus est quam venientes in Urbem Legati imperatorij, ejus electioni consenserunt. Ceterum etiam diu post ista tempora electiones Romanorum Pontificum indiguerunt præsentia eorundem Missorum, quemadmodum pluribus olim dictum est ad Agobardum.

Vide to. 1.
capitular.
pag. 648.

XXVI. Verum ut ad capitularia Regum nostrorum redeamus, quamvis non reperiamus Romanos Pontifices qui ante & post Leonem quartum vixere pollicitos esse observaturos se leges in eisdem capitularibus perscriptas, hinc tamen facile colligere possumus subiectos illis fuisse quod & ipsi interdum capitularium observationem commendaverunt, & eorum causæ ac lites à iudicibus imperatoriis judicatas sunt. Constat quippe Ioannem IX. in synodo Ravennæ

PRÆFATIO

celebrata anno DCCCCIV. suggestisse Lamberto Imperatori, qui sacro conventui intererat, uti capitula Karoli M. successorumque ejus inviolata esse juberet, & Lambertum edidisse decretum de ea re secundum suggestionem Pontificis. Constat præterea litem de subjectione monasterij Acutiani sive Farfensis in ducatu Spoletano, quæ erat inter Paschalem primum Papam Romanum & monachos ejusdem monasterij, judicatam fuisse à judicibus imperatoris anno DCCCCXIV. præsentis & non repugnante Paschali, illumque acquiescisse judicio quo libertas ejusdem monasterij sancita est per præceptum imperiale. Extat illud in excerptis chronici Farfensis à clarissimo viro Andrea Duchefnio editis.

XXVII. Sed nihil illustrius ad asserendam dignitatem & auctoritatem judiciorum imperialium asserri potest quam id quod de Gregorio IV. narrat auctor ejusdem chronici. Fortè ea tempestate Ludovicus Pius Imperator Legatos Romam misit ad justitias faciendas Iosephum Episcopum, ut reor, Eporediensem, Leonem Comitem, & Adeldrandum, ac fortasse alios. Cùm illi residerent in judicio Romæ in palatio Lateranensi, proposita est coram eis controversia de quibusdam possessionibus quas Ingoaldus Abbas ejusdem monasterij Farfensis aiebat pervasas fuisse ab Hadriano & Leone Pontificibus Romanis, injustè verò retentas ab eorum successoribus Stephano, Paschali, & Eugenio. Cùm primo die finis causæ imponi non potuisset, res dilata est in posterum. Tum verò auditis utriusque partis rationibus ac maturè discussis, pronuntiatum est secundum monasterium. Verùm Gregorius Papa noluit stare judicatis, sed à Misforum imperialium sententia appellavit ad Imperatorem. In quo maxime clucet vis & amplitudo auctoritatis imperatoris. Istius memorabilis ac valde singularis historię memoriã debemus eidem chronico Farfensi, cujus locum, licet sit valde prolixus, heic tamen integrum describere operæ pretium esse putavi.

Chron.
Farfense
apud Duchefn.
to. 3.
pag. 655.

Dum Ioseph Episcopus & Leo Comes Misi Domini Hludovici Imperatoris residerent in judicio Romæ in palatio Lateranensi in præsentia Domni Gregorij Papæ, ibique adesset Leo Episcopus & Bibliothecarius sanctæ Romanæ Ecclesiæ, & Theodorus Episcopus, Cirinus Primicerius, Theophilactus Nummiculator, Gregorius filius Mercurij, & Petrus Dux de Ravenna, & alij plurimi, venit Dominus Ingoaldus Abbas hujus monasterij cum Audulfo Advocato, & retulit quòd Domni Adrianus & Leo Pontifices per sortiam invassissent res hujus monasterij, id est, curtem Corvanianum, & curtem sancti Viti quæ est in Palmis, & curtem sanctæ Mariæ in Vico novo, & curtem in Bariliano, cum rebus & famulis; unde tempore Stephani, Paschalis, & Eugenij semper reclamaverat, & justitiam minime invenire poterat. Tunc ipsi Misi & iudices, quibus Dominus Imperator in urbe mandaverat ut de hoc facerent justitiam, præsentis Domni Apostolici interrogaverunt Advocatum ipsius Apostolici nomine Gregorium quod exinde diceret. Qui dixit quòd ipse curtes ipsi monasterio nihil pertinerent. Deinde

AD LECTOREM.

Advocatus Domini Abbatis ostendit monimina ex ipsis, & continebatur in eis qualiter Insilberga Abbatissa sancti Salvatoris de Brixia easdem curtes in hoc monasterio per ipsa monimina delegaverat, & aliud monimen quod Teudicus Dux eidem Insilberga filia sua donaverat, & praeceptum Desiderij Regis & Domini Caroli Imperatoris, quibus ipsas curtes cum omnibus ejus pertinentibus in hoc monasterio confirmaverant. Tunc supradicti Misi & iudices eos reguardiare fecerunt, fidei iussores utriusque secundum suam legem ponentes, & ut alia die ad idem placitum redirent iusserunt. Et sic venit Dominus Abbas & ejus Advocatus una cum testimoniis, quorum nomina sunt Gradolfus, Gualspertus de Reate, qui sic testificati sunt ut relatum est. Contra quae praedictus Advocatus Pontificis nihil contrarium dixit nec potuit, quia boni homines visi sunt ei. Iterum venit Ioseph Castaldus Reatinus cum bonis & veracibus hominibus; & interrogati per sacramentum quod Domino Imperatori fecerant, testimonium supradictorum virorum laudaverunt, & quod bene in omnibus recipi possent affirmaverunt; & seorsim interrogati sunt. Quorum primus ait: Ego scio & bene memoror quoniam tempore Longobardorum & Domini Caroli Imperatoris ipsas curtes ad partem monasterij vidi, & recordor ibi Praepositos Ioannem & Petrum & Christianum monachos ipsius monasterij usque dum per fortiam praedicti Pontifices exinde tollere fecerunt. Similiter reliqui dixerunt. Deinde venerunt boni & veraciores homines duodecim, id est, Ioannes, Clarissimus, Meirio, Teuto, Castinus, Audacius, Alboin Medicus, Gualspertus, Constantinus Notarius, Petrus, Fratellus, Hydericus Scabinus. Hi omnes interrogati quid de ipsa causa scirent, similiter dixerunt. Post haec Audulfus Advocatus juravit dicens: Per ista sancta quatuor evangelia, quia sicut illi testes dixerunt, ita fuit verum. Haec supradicti Misi sive iudices audientes judicaverunt ut Gregorius Advocatus Pontificis retraderet ipsas curtes Audulfo Advocato ad partem hujus monasterij, quod facere noluit. Sed & ipse Apostolicus dixit nostro iudicio se minime credere usque dum in praesentia Domini Imperatoris simul venirent.

XXVIII. Ad confirmandam denique Francorum Principum legumque Francicarum auctoritatem etiam in causis Episcoporum urbis aeternae, sive illi actores essent, sive defensores, omitti non debet epistola Leonis Papae ad Ludovicum Imperatorem, cujus fragmentum extat apud Ivonem & Gratianum. Sed antequam nos illud referamus, admonendum videtur epistolam istam Leoni quarto tribui à Gratiano, Conringium tamen putare illam esse Leonis tertij, eo in primis argumento quod Leone quarto sedente summa imperij penes Lotharium fuerit, non autem penes Ludovicum. Deinde apud neminem veterum scriptorum reperitur intercessisse similtates aliquas inter Leonem quartum & Lotharium. At verò ex Eginhardi annalibus liquet commotum adversus Leonem tertium fuisse Ludovicum Pium anno DCCCXV. quia cum conspirationem adversum se initam detexisset, omnes illius factionis auctores ipsius jussu fuerant trucidati, privata videlicet auctoritate sua, cum rem deferre debuisset ad aures Princi-

PRÆFATIO

pis rerum domini. Addit Eginhardus Leonem purgare se studuisse apud Ludovicum, missis ad eum Legatis. Probabile autem est scriptam missamque eodem tempore à Leone fuisse epistolam ad Ludovicum de qua heic nobis mentio est. Ceterum Conringij conjecturam adjuvat Ivo Carnotensis, qui epistolam illam à Leone simpliciter scriptam docet, neque Leonis tertij nec quarti numerum exprimens. Admonendum præterea necessarium est fuisse per ea tempora in urbe Roma iudices imperiales illic assidue morantes ad deliberandas litigiosas contentiones, & regiam dignitatem semper fuisse Romæ fuisseque confiniis usque ad finem dierum ejusdem Imperatoris, ut docet vetus scriptor qui sub nomine Eutropij Longobardi solet laudari. Itaque quoties aliqua tum causæ sive leves sive graves incidebant, judicabantur à iudicibus imperatoriis. Quod si quis sibi injuriam factam esse quereretur, mittebatur pro tali negotio legatus ab Imperatore qui diligenter examinaret rei veritatem, ut ait idem auctor. Cum ergo quidam Romani, ut ego quidem arbitror, malè tractati à Leone fuissent contra legis ordinem, querelamque propterea suam adversus eum ad Ludovicum Imperatorem velut ad supremum dominum retulissent, istèque haud dubiè Leonem redarguisset, missurumque se esse legatos scripsisset qui rei veritatem inquirerent, Leo ad eum respexit pariturum se eorum iudicio, rogans tamen Principem ut viros sapientes & Deum timentes mittat. Nos si incompetenter aliquid

Ivo par. 5.
c. 11. Gratian. 2. q. 7.
c. 41. Nos si incompetenter.

egimus, inquit, & in subditis justæ legis tramitem non conservavimus, vestro ac Missorum vestrorum cuncta volumus emendare iudicio: quoniam si nos, qui aliena debemus corrigere peccata, pejora committimus, certe non veritatis discipuli, sed, quod dolentes dicimus, erimus præ ceteris erroris magistri. Inde magnitudinis vestra magnopere clementiam imploramus ut tales ad hæc quæ diximus perquirenda Missos in his partibus dirigatis qui Deum per omnia timeant & cuncta quemadmodum si vestra præfens fuisset imperialis gloria diligenter exquirant. Et non tantum hæc sola quæ superius diximus querimus ut examusim exigent, sed sive minora sive etiam majora illis sint de nobis indicata negotia, ita eorum cuncta legitimo terminentur examine quatenus in posterum nihil sit quod ex eis indiscussum vel indiffinitum remaneat.

XXIX. Putant plerique interpretes juris canonici & theologi scholastici, præsertim verò ij quibus aut origo aut mens fuit Italica, ista spectari non debere tanquam si Papa fuerit subiectus auctoritati Imperatoris, sed quia præ nimia humilitate se sponte subicere voluit ejus iudicio, adeoque opus hoc esse, ut ipsi loquuntur, supererogationis, & non debiti. posse enim Papam ex humilitate & pro bono pacis submittere se iudicio alterius. Istam interpretationem hausisse illos constat ex glossa istius nostri capituli, quam postea verbis magnificis, ut ferme amat posterior adulatio, multum amplificaverunt. Quidam, inquit auctor glossæ, conquerebantur de Leone Papa apud Ludovicum de injuria eis facta. Papa committit se imperiali jurisdictioni, & rogat Ludovicum Imperatorem ut tales nuntios mittat ad hæc inquirenda qui Deum

AD LECTOREM.

timent & qui vicem imperialis gloriae sic examinent & diffiniant ut nulla possit in posterum dubitatio remanere, etiamsi majora opponantur ei quam ea quae dicta sunt. Et mox addit: Hic Papa se subjicit aliorum judicio. quod facere potest, ut ff. de juris. om. ju. est receptum. Aiunt constans esse neminem à minore judicari posse, Papam esse superiorem Imperatore & omnibus Regibus ac Principibus, eum nullius judicio præterquam divino obnoxium esse, & ipsum debere de omnibus judicare. Confundunt videlicet spirituales Romani Pontificis auctoritatem cum temporali, & causas ejus civiles non distinguunt à criminalibus, cum tamen maximum inter hæc omnia discrimen sit. Etenim ut fatendum est illum esse patrem spirituales Regum ac Principum Christianorum, & ipsius personam judicari non posse à judicibus secularibus, ita certum est, quemadmodum ex his quae hæcenus dicta sunt colligi abundè potest & ex pluribus aliis veterum temporum monumentis, Romanorum Pontificum causas civiles ad forum seculare pertinuisse antiquitus quandiu Romam in sua potestate habuerunt Reges & Imperatores, hoc est, usque ad mortem Ludovici II. Imperatoris. Immo accusationes adversus eos institutas cognitioni Principum aliquando subjectas fuisse ostendere videtur, ni fallor, exemplum Paschalis primi. Etenim cum seditio quaedam facta esset Romæ anno DCCCXXIII. comprehensaque ac capite truncati fuissent Theodorus Romanæ Ecclesiæ Præbiterius & Leo Nomenclator, & hoc ideo eis contigisset, ut ait Eginhardus, quòd se in omnibus fideliter erga partes Lotharii juvenis Imperatoris agerent, dicerentque nonnulli vel jussu vel consilio Paschalis Pontificis rem fuisse perpetratam, Ludovicus Pius Imperator legatos qui de causa ista cognoscerent Romam misit Adalungum Abbatem monasterij sancti Vedasti & Hunfridum Comitem Curientem. Legati Romanam venientes, inquit idem Eginhardus, rei certitudinem assequi non potuerunt, quia Paschalis Pontifex se ab hujus facti communiione cum magno Episcoporum numero (id est, cum xxxv. Episcopis & Presbyteris & Diaconibus quinque, ut Theganus tradit) jurejurando purgavit, & interfectores prædictorum, quia de familia sancti Petri erant, summopere defendens, mortuos velut majestatis reos condemnabat, jureque casus pronuntiabat. Cum itaque sic satisfactum esset Imperatori, & rursus Paschalis ad eum excusationem suam misisset per Legatos, accusatio ultra progressa non est. Ex quibus omnibus intelligi potest accusationes quae fiebant per illas tempestates adversus Pontifices Romanos, cum de homicidij crimine agebatur, ad Imperatores delatas fuisse, missosque ab illis legatos qui rei veritatem inquirerent. Nam si nulla in hujuscemodi rebus erat auctoritas Imperatoris, cur Leo III. legatos ad Ludovicum Pium misit, qui ei de ijs quae domino suo objiciebantur per omnia satisfecerunt? Cur Paschalis duas ad eum legationes misit ut innocentiam suam probaret? Cur se jurejurando purgavit coram judicibus imperatorijs? Ista enim omnia neque gratis neque sponte fieri consueverunt, præsertim à summis potestatibus. Sanè Imperatorum

PRÆFATIO

dominatus & principatus haud dubiè non tam gratus quàm gravis erat Episcopis Romanis illorum temporum, quia monarchia temporalis Romanæ Ecclesiæ jam tum surgebat & lacertos validè movebat. Itaque tandem post varios conatus, cum post mortem Ludovici II. Imperatoris Karolus Calvus Francorum Rex evocatus ab illis fuisset objecta spe imperij Romani, *veniens Romam*, inquit Eutropius Longobardus, *renovavit pactum cum Romanis, perdonans illis jura regni & consuetudines illius. Removit etiam ab eis regias legationes, assiduitatem vel presentiam apostolicæ electionis. Quid plura? Cuncta illis contulit quæ voluerunt, quemadmodum dantur illa quæ nec rectè acquiruntur nec possessura sperantur. Ab illo autem die honorificas consuetudines regie dignitatis nemo Imperatorum, nemo Regum acquisivit.*

XXX. Quod autem ait Eginhardus Paschalem Papam ea de causa defensionem homicidarum suscepisse *quia de familia sancti Petri erant, & mortuos, velut majestatis reos, jure cæcos dixisse, aliquam difficultatem habet. Nam actio violata majestatis in eum tantum intendi potest qui conspirationem facit adversus Principem vel adversus rempublicam. At isti nihil hujuscemodi commiserant. Immo cæsi propterea dicuntur quòd se in omnibus fideliter erga partes Lotharii juvenis Imperatoris agerent. Reos porrò majestatis fuisse dictos quia majestatem Pontificis læserant putari non potest. Tamenetsi enim daremus verum ac sincerum esse privilegium quod Romanæ Ecclesiæ concessum esse volunt à Ludovico Pio, cujus fragmenta extant apud Ivonem & Gratianum, semper tamen constaret supremum Romanæ urbis dominum fuisse, non Papam, sed Imperatorem, adeoque crimen majestatis in Paschalem Papam committi non potuisse. Quippe Ludovicus Paschali & successoribus ejus usque ad finem seculi tribuens civitatem Romanam & tot amplas ditiones quibus hodie illius successores potiuntur, sibi retinuit supremum dominatum in civitates regionisque concessas;*

To. 1. capitular. pag. 394.

salva semper super eosdem ducatus, inquit, nostra in omnibus dominatione & illorum ad nostram partem subjectione. Fortassis ergo dicendum est seditionem ceptam fuisse per Theodorum & Leonem, à quibus familia sancti Petri læcessita fuerit ac læsa, ac propterea crimen majestatis commissum ab illis fuisse quia vim & manus eis intulerant qui erant in speciali defensione Romani Pontificis, quos tum æqualibus privilegiis ornatos fuisse cum illis qui erant in speciali defensione Imperatoris colligi posse videtur ex capitulis quæ Lotharius Imperator anno DCCCXXIV. addidit ad limina beati Petri, in quibus hæc primo loco leguntur: Constituimus ut omnes qui sub speciali defensione Domini Apostolici seu nostra fuerint suscepti, impetrata inviolabiliter utantur defensione. Quòd si quis in quocunque violare presumpserit, sciat se periculum vite sue incursum.

To. 1. capitular. pag. 317.

XXXI. Hactenus de capitularibus Regum nostrorum deque eorum dignitate & auctoritate generaliter egimus, & quomodo iisdem etiam Roma & Romani Pontifices subiecti essent. Nunc suscepti operis ratio postulat ut de Karolo Magno, fundatore illo & auctore

AD LECTOREM.

florentissimi Francorum imperij, deque capitularibus ab eo promulgatis nonnulla scorsim dicamus. Existimavit illustrissimus Cardinalis Baro-
 nius parvissimum illum fuisse in novis condendis legibus, adeo ut cum
 tamdiu vixerit Rex atque Imperator, regnavit enim per annos sex &
 quadraginta, perpauca tamen legum capita sanxisse dicatur. Et Baro-
 nij quidem opinionem confirmare videtur Eginhardus in vita ejusdem
 Karoli scribens eum, cum animadverteret multa legibus populi sui
 deesse multaque in illis inveniri repugnantia, cogitasse quae deerant
 addere & repugnantia tollere, sed nihil aliud ab eo factum esse quam
 quod pauca capitula & ea imperfecta legibus addidit. Haec sunt verba
 Eginhardi: *Post susceptum imperiale nomen, cum adverteret multa legibus
 populi sui deesse, (Nam Franci duas habent leges plurimis in locis valde diver-
 sas) cogitavit quae deerant addere, & discrepantia unire, prava quoque ac per-
 peram prolata corrigere. Sed in iis nihil aliud ab eo factum est quam quod pauca
 capitula & ea imperfecta legibus addidit. Omnium tamen nationum quae sub
 ejus dominatu erant jura quae scripta non erant describere ac literis mandari fe-
 cit. Ita inquam favere videntur opinioni Baronij. Ego tamen putaverim
 ita intelligenda esse ut dicatur Karolus, postquam factus est Im-
 perator, cogitasse de emendandis conciliandisque legibus populorum
 sibi subditorum, ceterum destinata executum non esse, ac nonnulla
 tantum addidisse legibus illis. Nam capitula quaedam adjecit legi Sa-
 licae & legi Ripuariorum ac fortean aliis. Ita tamen non impediunt
 quin plurimas constitutiones generales sanciverit quibus teneri voluit
 omnes nationes sibi subiectas.*

Baron. ad
 an. 801.

XXXII. Sanè Ioannes Aventinus in annalibus Boiorum notat il-
 lum jus assidue summa diligentia dixisse, nonnunquam manè, dum
 indueretur ac calciaretur. Addit autem: *Noctu dum in cubili cubaret,
 capiti pugillares supponebat: si quippiam utile (ut fieri in lectulo solet) in men-
 tem veniebat, adnotabat, ne memoria laboretur. Accepisse hanc observa-
 tionem videtur Aventinus ex Concilio habito apud martyrium sanctae
 Macrae in dioecesi Remensi anno DCCCLXXXI. in quo ista legun-
 tur: Karolus Magnus Imperator, qui regnum Francorum nobiliter ampliavit
 & per annos quadraginta sex feliciter rexit, & sapientia tam in sanctis scrip-
 turis quam & in legibus ecclesiasticis & humanis Reges Francorum praecipit,
 nullo unquam tempore sine tribus de sapientioribus & eminentissimis consiliariis
 suis esse patiebatur, sed vicissim per successiones, ut eis possibile foret, secum ha-
 bebat, & ad capitulum lecti sui tabulas cum graphio habebat, & quae sive in
 die sive in nocte de utilitate sanctae Ecclesiae & de profectu ac soliditate regni
 meditabatur, in eisdem tabulis adnotabat, & cum eisdem consiliariis quos se-
 cum habebat inde tractabat, & quando ad placitum suum veniebat, omnia
 subtiliter tractata plenitudini consiliariorum suorum monstrabat, & communi
 consilio illa ad effectum perducere procurabat. Sic de Alexandro Severo
 Imperatore narrat in vita ejus Aelius Lampridius illum leges de jure
 populi & fisci moderatas & infinitas sanxisse, neque ullam consti-
 tutionem sancivisse sine viginti jurisperitis & doctissimis ac sapienti-*

Aventin.
 lib. 4. pag.
 368. 371.
 prima edit.

Concil.
 apud S.
 Macr. c. 8.

PRÆFATIO

bus viris. At quod apud Aventinum & in synodo apud sanctam Ma-
cram legitur Karolum Magnum noctu, dum in cubili cubaret, capiti
suo pugillares supposuisse, & quæ illi tum in mentem veniebant scri-
bere solitum, confirmatur quidem auctoritate Eginhardi, sed tamen
ita ut illa cura Karoli coërceatur ad solam artem scribendi, ad quam
discendam Karolus serò venerat. *Tentabat & scribere*, inquit Eginhar-
dus in libro de vita ejus, *tabulæque & codicellos ad hoc in lectulo sub cer-
vicalibus circumferre solebat, ut cum vacuum tempus esset, manum effigundis
litteris assuesceret. Sed parum prosperè successit labor præposterus ac serò in-
choatus.*

XXXIII. Sed ut ad Baronium redeamus, quem paulò antè di-
ximus in ea fuisse sententia ut existimaret Karolum Magnum fuisse
parcissimum in condendis novis legibus & perpauca legum capita san-
xisse in tot annorum spatio per quos & regnavit & imperavit, obser-
vandum est neminem Regum Francorum veteris ævi tot leges tulisse
quot Karolus promulgavit, & plures solius Karoli leges nunc super-
esse quàm ceterorum Regum qui ante & post eum vixere usque ad
Hugonem cognomento Capetum. Nam præter legem Salicam & ce-
teras, quibus ille pondus auctoritatis suæ addidit, præter capitula spar-
sim relata in libris capitularium & in codice legis Longobardorum,
quorum originem reperire nequivimus, habemus plusquam sexaginta
constitutiones ab eo editas variis temporibus, sive cum Rex tantum
esset, sive posteaquam Imperatoris nomen assumpsit. Quòd si leges
ab eo latæ conferantur cum iis quæ à posteris ejus sancitæ sunt, fa-
cile est deprehendere in illis sublime & erectum Karoli ingenium, in
istis labentem atque inclinatam Karolinæ gloriæ magnitudinem ac
splendorem. Et sanè mirum non est virum tantum, qui multum ope-
ræ posuit in condendis optimis legibus & in constituenda bona dis-
ciplina, qui, ut Benedictus Levita ait, *cunctorum vicit inclita gesta pa-
trum*, ceteros Principes supergressus est & longo post se intervallo reli-
quit. Vicit gentes immanitate barbaras, Christi regnum valde ampli-
ficavit, cleri mores collapsos emendavit, Ecclesias, præcipuè verò
Romanam, amplis latifundijs, possessionibus, ac privilegijs locuple-
tavit, auxit, ornavit. Bonarum præterea literarum studia revocavit,
scholas publicas instituit, ceteris bonis artibus honorem habuit, ear-
um professores præmijs decoravit. Deficeret me tempus si cunctas
maximi Principis virtutes enarrare, si singula illustria ejus facinora
recensere vellem. Itaque supersedeo, & ad capitularia me rursum
converto.

To. 1. Ca-
pitular.
pag. 151.
Lupus Fer-
raz. epist. 1.

Thiers de
festor. diet.
immiens.
cap. 13.

XXXIV. Fuit nuper vir doctus qui existimavit Karoli Magni
capitula non fuisse recepta in episcopatu Turonico ævo Herardi Ar-
chiepiscopi Turonensis, vel si recepta fateri necesse sit, non ita ta-
men istud intelligi debere ut eorum gratia morem Ecclesiæ suæ de
festis diebus observandis immutandum esse autumarit Turonicus Præ-
sul Herardus. Fundum autem fundamentumque istius suæ opinionis
accepit

AD LECTOREM.

accepit ex capite L X I. capitulorum quæ idem Herardus edidit anno DCCCLVIII. in synodo sua diocæsana; in quo cum dies festi commemorarentur qui à fidelibus Christianis observandi sunt, quidam eorum omittuntur quos Karolus Magnus coli iussit in capite CLXIV. (ut habet editio Pithæana) sive, ut nostra, capite CLVIII. libri primi capitularium, veluti paschalis festi commemoratio, dies dominica, beatæ Mariæ virginis adnuntiatio & nativitas, tres Rogationum dies, & octava epiphaniæ; Pentecostes porrò uno tantum die celebranda proponitur. Ego neutram ex his duabus viri clarissimi conjecturis veram esse puto. Constat quippe Cæsarodunum Turonum fuisse tum in medio regni Francorum, eam urbem fuisse numeratam inter metropoles regni Karoli, habitum illic Concilium anno DCCCXIII. iussu ejusdem Karoli, & Landrannum Turonensem Archiepiscopum fuisse constitutum Missum dominicum in pago Turonensi anno DCCCXXIII. unà cum Ruotberto Comite ad imperandam & urgendam capitulorum regalium executionem. Ad festos dies quod atinet, quæ de prætermiis dicuntur ab eodem viro docto, ea minimum aut nihil habent difficultatis. Etenim quæ Herardus omisit in capite L X I. ea in aliis locis commemoravit, paschale videlicet festum capite XCVII. dominicum diem capite secundo. Pentecostes venerationem in capite XCVII. conjungit cum Paschate, ita ut octo dies Paschæ feriarum oportere dicat, de Pentecoste non dicat. Sed ista quæ videtur repugnantia tolli debet per caput XXXV. libri secundi capitularium, ex quo caput istud Herardi abbreviatum est. In capite autem illo libri secundi sancit Ludovicus Pius Imperator, Magni filius, ut dies dominicus Paschæ cum honore & sobrietate colatur, & ut simili modo tota illa hebdomada observetur. Deinde addit: *In Pentecoste similiter ut in Pascha.* Mirum porrò non est eum prætermisisse adnuntiationem & nativitatem beatæ Mariæ virginis, cum nulla horum festorum mentio habeatur in capitularibus, è quibus Herardus excerptis constitutiones suas synodales. Ac de nativitate quidem constat eam diem non fuisse publico cultu celebratam ævo Karoli Magni. Concilij verò Remensis acta sub Sonnatio, quorum auctoritate idem vir doctus utitur ut ostendat eam observari iustam ante tempora Herardi, non sunt extra controversiam, & adeo subleste valdeque dubiæ fidei visa Sirmondo sunt ut ea indigna putaverit quæ in collectionem veterum synodorum Galliæ referrentur. Adnotat præterea vir clarissimus Rogationum tres dies imperari à Karolo Magno in loco paulò antè laudato ex libro primo capitularium, & de illis tamen filere Herardum. Primò certum est nullam Rogationum triduanarum mentionem fieri in libro primo capitularium, sed in quinto tantum, ubi sic legitur: *Placuit nobis ut letania major observanda sit à cunctis Christianis diebus tribus.* quod sumptum est ex canone trigésimo tertio Concilij Moguntiaci extremis Karoli Magni temporibus celebrati. Deinde, tamenetsi verum esset mentionem istiusmodi Rogationum fieri in

To. 1. Ca-
pitular.
pag. 488.
Ibid. pag.
641.

Lib. 5. ca-
pitular. e.
150.

PRÆFATIO

libro primo capitularium, non æquè verum esset omiffas illas fuisse ab Herardo. Quamvis enim de his non loquatur in capite L X I. disertè tamen de diebus Rogationum agit in capite X C V. Rogationum etiam vocabulo utens, licet non extet in capite laudato libri quinti capitularium & in Additione III. unde Herardus caput istud suum conflavit. De octavis epiphaniæ fateor veram esse observationem, & prætermiffas omnino esse in capitulis Herardi. At non inde tamen colligi potest capitula Karoli Magni neglecta tum fuisse in episcopatu Turonico. Error fortean librarij fuit, qui, ut sæpe videmus in antiquis libris, octavas epiphaniæ omisit propter vicinitatem vocis epiphaniæ.

XXV. Capitularium itaque regalium magna ubique erat auctoritas, par cum sacris canonibus reverentia. Duravit autem usus eorum per aliquot secula, nimirum usque ad Gratiani tempora, immo etiam, ut videtur, usque ad regnum Philippi IV. cognomento Pulchri Francorum Regis. Neque in regno tantum Francorum valebant, sed in Germania quoque & in Italia. Ac de Germania quidem fidem faciunt plurima veteris ævi monumenta, præcipuè verò decretum Ottonis Magni Germaniæ Regis datum apud Franconofurt anno D C C C L I I.

I Appendix
Region. c.
37.

in quo *Capitularium præcedentium Regum institutis coram positis* statutum est ne oppressio virginum aut viduarum vel raptus ab ullis hominibus fiat. Apud Italos diutius observata fuisse quam apud Germanos multa probant, sed in primis collectio canonum ac decretorum à Gratiano composita, in qua persæpe referuntur constitutiones ex capitularibus Regum nostrorum descriptæ, uti jam observatum est à viris eruditissimis. Objici tamen posset Gratianum sua non accepisse ex libris capitularium, sed ex decreto Ivonis Episcopi Carnotensis, quem compilasse videtur, adeoque ex capitulis à Gratiano laudatis argumentum sumi non posse ad probandum capitularia Regum Francorum cognita fuisse Italis ævo Gratiani. Sanè verum videri posset Gratianum ex Ivone descripsisse capita collectionis suæ quæ referuntur ex capitularibus, nisi certis indiciiis ostenderemus cum quædam ex capitularibus descripsisse quæ apud Ivonem non extant. Descripsit enim Karoli Magni constitutionem qua renovavit Constantini Imperatoris legem de episcopali judicio. Hanc porrò Karoli constitutionem accipere non potuit ex Ivone, apud quem non habetur. Accepit

Gratian. 11.
q. 1. c. 37.
Volumus.
Lib. 6. ca-
pitular. c.
166.
Raynald.
ad an. 1101.
§. 38.

igitur ex capitularibus, ut ipsemet docet his verbis: *Hæc si quis antiquata contendat quia in Iustiniani Codice non inveniuntur ita inserta, per Carolum renovata cognoscat, qui in suis capitularibus ait inter cetera: Volumus atque precipimus ut omnes &c.* At Innocentius III. ex Gratiano manifestè descripsit in epistola scripta anno M C C I V. ad Archiepiscopos & Episcopos per Franciam constitutos, quæ extat in libro secundo Decretalium, in qua inter cetera ita habetur: *Ve illud humiliter omittamus quod Theodosius statuit, & Karolus innovavit, de cuius genere Rex ipse (Philippus Augustus) noscitur descendisse: Quicumque videlicet licentiam habens &c.* Ex Gratiano similiter acceperunt Gregorius IX.

Cap. Novit
est. de ju-
diciis.

AD LECTOREM.

& Innocentius IV. quæcunque dicunt de ista Constantini lege à Karolo Magno confirmata & renovata. Tum enim non recurrebant ad fontes, sed cuncta ex Gratiano, suppresso ejus nomine, describebant.

Vide Notas ad capitularia pag. 1231.

XXXVI. Francos nostros par erat diutius retinere usum capitularium quàm ceteras nationes, cum propter eos præcipue fuissent condita, & ab eorum Regibus sancita. Itaque non solum Roberti Regis avo, ac deinde sub Philippo primo, ut notum est ex epistolis & ex collectionibus canonicis Ivonis Episcopi Carnotensis, eorum auctoritas passim valuit, sed etiam, ut dicebamus, regnante Philippo IV. cognomento Pulchro. Vidimus enim veteres membranas in quibus descriptum erat Concilium provinciale habitum Avarici Biturigum anno MCCCLXXXVI. quas nobiscum humanissime pro suo more communicavit vir clarissimus Antonius Vyon Herovallius. In capite autem XXXI. illius Concilij statuitur ut *dies dominici & festa cum omni cura & diligentia præcipiantur ab omni servili opere observari*. In fine verò constitutionum insertum reperitur caput LXXXV. libri primi capitularium, sed mutato stilo, hoc modo: *Dies dominicus ita observandum est ut..... nes & Missarum sollempnia & ea que ad..... tur, videlicet ut nec opera servilia in eo ag..... as colant, nec campos arent, nec messes..... num siccent, nec sepe faciant, nec silvam..... pent, nec arbores cadant, nec ortos faciant, nisi cibi vel frigoris necessitate, set r..... molant ullo modo, nec panem quocumque, nec in petris laborent, nec domus construant, nec carra moveant, nec ad mercata conveniant, nec venationes exerceant. Item femine opera extrinseca non faciant, vestimenta non capulent, nec consuant, nec lavent, nec liniant, limum non batant, nec lanam carpere præsumant, nec herbices tondant, ut omnibus modis bonorum requies die dominico fiat.*

XXXVII. Ista quamvis certa sint, vera nihilominus est sententia illustrissimi viri Petri de Marca Archiepiscopi Parisiensis, qui docet capitularium usum interruptum fuisse sub initia tertiæ Regum nostrorum familiæ; quoniam mutatio rerum publicarum & regiarum auctoritatis imminutio, quæ tunc evenere, necessario post se traxerunt legum receptarum abrogationem, quæ non aliis fundamentis niti possunt quàm columnis quibus regia dignitas sustinetur. Bello enim Normannicorum & civilium occasione factum est ut Ducum, Comitum, & Marchionum præfecturæ, quæ in arbitrio Regis antea erant, propriæ cujusque fierent & hereditariæ. Hinc introducta varia jura municipalia, ne quid ex veteri superesset quod novis possessoribus officere posset. Ita paulatim recessum est à cognitione capitularium, ad eamque eorum ignorantiam ventum quæ regnabat ante initium postremi seculi. Sed tandem, cum clarissimum illud literarum sydus affulsisset Franciscus primus Francorum Rex Christianissimus, cui literæ istis novissimis temporibus non minus debent quàm olim debuerunt Karolo Magno, excitata sunt hominum ingenia ad diversas artes diversaque studia, excussæ veteres bibliothecæ,

Marca lib. 5. hist. Be-nearn. c. 2. §. 7.

PRÆFATIO

revocatæque à tenebris sunt veterum lucubrationes quæ antea latebant. Tum verò reductæ in lucem sunt leges capitularium, à Germanis primùm, deinde à nostris hominibus.

XXXVIII. Primus, ut arbitror, capitularium sive constitutionum Karoli Magni auctoritatem dias in luminis oras post longam oblivionem protulit Beatus Rhenanus anno M D X X X I. qui plurima ex codice legum Francicarum, cujus vetera exemplaria extare ait in variis Germaniæ bibliothecis, descripsit in libro secundo rerum Germanicarum. Tum Ioachimus Vadianus anno M D X X X V I. in libro sexto aphorismorum de eucharistia pag. 215. Ansegisi Abbatis Lobienfis collectionem expressis verbis commemorans. *Exeat*, inquit, *apud nos Sangalli antiquus Ansegisi Abbatis Lobienfis codex, in bibliotheca templi majoris, in quo hæc quæ modò citavimus ad verbum leguntur.* nimirum ut Presbyter eucharistiam semper habeat paratam propter infirmos. Anno dein M D X L V. Vitus Amerpachius librum constitutionum Karoli Magni emisit in lucem Ingolstadij, ut dicemus infra suo loco. Triennio post Ioannes Tilius, qui Briocensis dein & Meldensis Episcopus fuit, aggressus est editionem capitulorum Karoli Magni & Ludovici Pij, non tamen perfecit neque emisit. Tum verò primùm audiri cœpit nomen capitularium, cum antea dicerentur simpliciter constitutiones Karoli Magni sive leges Francicæ. Sequenti anno, qui fuit nonus & quadragesimus post millesimum à natiuitate Christi, Carolus Molinæus emittere parans stylum Parlamenti Parisiensis à se emendatum & locupletatum, ait in præfatione se quædam insignia capita adjecisse ex constitutionibus Karoli Magni & Ludovici Pij; *quarum exemplar habeo*, inquit. Eadem repetit in notis marginalibus ad stylum eundem parte 3. tit. 50. Existimandum tamen non est exemplar illud quo Molinæus utebatur esse unum ex illis quæ Tilius edi curavit. Nam præterquam quòd Molinæus, tum in additionibus ad stylum Parlamenti, tum etiam in tractatu de origine, progressu, & excellentia regni & monarchiæ Francorum, & in commentario ad edictum Henrici secundi contra parvas datas, capitularia sive constitutiones Karoli Magni & Ludovici Pij semper laudat secundùm numeros in antiquis exemplaribus adnotatos, quos Tilius in editione sua mutavit, docet præterea Molinæus in eodem tractatu de excellentia regni Francorum §. 115. & in præfatione commentarij ad edictum Henrici II. contra parvas datas §. 7. se exemplar illud suum habuisse ex registris regiis. Scio hanc Molinæi adnotationem sublatam esse à tractatu de excellentia regni Francorum in postremis editionibus operum Molinæi, initio factò ab ea quæ Parisiis produit anno istius sæculi duodecimo. Qui enim tum curabant editionem illam, hanc sibi licentiam permiserunt ut quantum vellet auferrent, mutarent, adderent. Nam, exempli gratia, numeros capitularium in vetustis Molinæi editionibus notatos emendarunt ad Pithætanam capitularium editionem, quæ diù post extinctum Moli-

AD LECTOREM.

næum prodiit. Et cùm ille in paragrapho 119. ejusdem tractatus de monarchia Francorum ita scripsisset, *Item lib. 4. capitularium, sequentia capitula quæ Ansegisus ponit in libello primo suæ compilationis, videlicet cap. 95. modis omnibus & sub multa in capitulis contenta prohibuerunt ne pueri sine voluntate parentum consuerentur vel puella uelentur, & cap. 109. ne puella infantule ætatis uelentur antequam eligere sciant quid uelint, isti sic pro sua audacia reposuerunt. Præterea lib. 4. capitul. suorum sequentes articulos conscripserunt, quos Ansegisus lib. 1. suæ compilationis adunxit his uerbis cap. 101. [postrema editionis Parisiensis, quam sumus sequuti] Ne pueri uero sine voluntate parentum consuerentur, vel puella uelentur, modis omnibus inhibuitur est: & qui hoc facere tentauerit, multam quæ in capitulis legis mundanæ à nobis constitutis continetur persolvere cogatur. Et cap. 107. Ne uero puella indiscretè uelentur, placuit nobis etiam de sacris canonibus qualiter obseruandum sit hic inferre. De tempore uelandarum puellarum in Africano Concilio cap. 16. continetur ut non ante 25. annos consecrentur. Debuerant isti, ut integram Molinæi scriptionem referrent, addere caput 115. libri primi capitularium ex editione Pithæana, quod est 109. in nostra, in quo ita legitur: *Ut infantule ætatis puella non uelentur antequam ille eligere sciant quid uelint.* Multiplex itaque in hoc loco fuit temeritas eorum qui istam operum Molinæi editionem curarunt. Primùm, quòd uerba Molinæi non retinuerunt, aliâque pro illis substituerunt quæ Molinæi non sunt, ut patet etiam ex tractatu eodem Gallicè scripto, in quo idem omnino sensus & idem uerborum ordo, etiam in ipsorum editione, reperitur qualis legitur in loco illo Molinæi à nobis relato ex ueteri editione. Deinde, quòd cùm Molinæus consultò abstinerit à referendis integris capitularium locis quæ heic commemorat, isti illa contra mentem auctoris inferuerint. Tertio, quòd postremæ capitularium editionis Parisiensis mentionem fecerint in textu Molinæi; cujus certum est nullam debuisse fieri mentionem, quoniam illa, uti jam obseruauimus, diù post extinctum Molinæum prodiit. Denique quòd illa, quam sibi sumpserant, emendandi supplendique Molinæi auctoritate abusi, postremam istius paragraphi partem omiserint. Atque hæc quidem omissio fieri potuit per negligentiam. At mutatio quæ facta est in paragrapho 115. in quo omiserunt uerba Molinæi dicentis se libros capitularium habuisse ex registris regiis, ea uero facta consilio est ab iis qui putarent istam admonitionem non esse necessariam postquam libri capitularium uersabantur in omnium manibus, adeoque necesse deinceps non esse indicare loca ubi reperiri poterant. Nam Molinæus ita illic scripserat: *Et originaliter habetur in Capitulari, cujus è registris regiis copiam habeo.* Hanc clausulam omnino deleuerunt editores Parisienses; qui tamen eam retinuerunt in eodem tractatu Gallicè scripto. Vnde colligere licet quàm bona fide uersati illi sint in editione operum Molinæi.*

XXXIX. Ante annum DCCCXXVII. capitularia Regum
c iij

M PRÆFATIO

noſtrorum nondum relata fuerant in unum volumen, ſed ſeparatim perſcripta habebantur in ſchedulis & membranulis. Tum verò Anſegifus Abbas collegit aliquot Karoli Magni & Ludovici Pij capitularia, ne oblivioni traderentur, ut ipſe ait, eaque in quatuor libros digeſſit. Credunt plerique Anſegifum hunc Abbatem fuiſſe Lobienſem, perſuaſi auctoritate Sigeberti, qui de eo ita ſcribit ad annum **DCCCXXVII.** *Anſegifus Abbas Lobienſis edicta Imperatoris Karoli Magni & Ludovici filij eius ad eccleſiaſticam legem pertinentia in duobus libellis digeſſit. Idem edicta eorundem ad mundanam legem pertinentia in duobus aequè libellis digeſſit.* Hanc opinionem poſtea confirmavit & propagavit Ioannes Trithemius. Sed ego neminem Sigeberto antiquiorem reperi qui iſta tradat. Immo Fulcuinus, vetuſtus auctor, qui originem & hiftoriam monaſterij Lobienſis deſcripſit, veterumque Abbatum Lobienſium ſeriem dedit, nullam Anſegifi mentionem facit, neque etiam Ægidius Waulde, qui anno ſeculi iſtius vigefimo octavo vitam ſancti Vrſinari & hiftoriam ejuſdem monaſterij vulgavit collectam ex veteribus monumentis Lobienſibus vicinarumque Eccleſiarum & monaſteriorum. Vehementer autem falluntur qui putant illum fuiſſe primùm Abbatem Lobienſem, multoſque magis ij qui eum poſtea Senonenſem Archiepiſcopum fuiſſe contendunt extremis Karoli Calvi temporibus. Quamvis enim conſtet eum qui Senonenſis Archiepiſcopus fuit, Abbatem antea fuiſſe, confundi tamen non debet eum collectore capitularium. Neque verò neceſſe eſt eorum qui ita ſentiunt argumenta refellere, quos teſtimoniis graviffimis obruere facile eſſet. Sufficiet auctoritas viri celeberrimi utarumque rerum peritiſſimi Iacobi Sirmondi, qui de Anſegifo ita ſcribit in epiſtola ad Domnum Conſtantinum Caietanum Abbatem ſancti Baronti: *Par fuit in Anſegifo, qui Karoli & Ludovici Regum capitula collegit, quorundam hallucinatio. Cum enim Anſegifum hunc Lobienſem in Cameracenſium diaceſi Abbatem fuiſſe ex Sigeberto conſtet longeque diverſum ab Anſegifo Senonum Archiepiſcopo, quamquam is etiam Abbas ante epiſcopatum fuerat, ſed alterius in Bellovacis monaſterij cui à ſancto Michaële nomen, non deſuerunt tamen qui utrumque Anſegifum confunderent & digeſtorum in libros capitulorum laudem Archiepiſcopo perperam tribuerent.*

Extraxit apud
Labbium
to. 2. de
ſcriptorib.
eccleſ. pag.
691.

X L. Ex his quæ dicta hæcenus ſunt colligitur ambi- gè merito poſſe an vera ſit eorum ſententia qui Anſegifum noſtrum volunt fuiſſe Abbatem Lobienſem. In chronico Fontanellenſi, quod in tomo tertio Spicilegij Dacheriani editum eſt, reperiò Anſegifum Abbatem Fontanellenſem conſtitutum à Ludovico Pio, virum fuiſſe doctum ac librorum amatorem, quorum magnam copiam reliquit in monaſterio Fontanellenſi & in Flaviacenſi, cujus etiam Abbatem fuiſſe docet auctor ejuſdem chronici. Exiſtimare itaque fortaſſis liceret Anſegifum Abbatem, qui capitularia Regum collegit, eum eſſe qui Fontanellenſis Abbas fuit, & obiit anno **DCCCXXXIV.**

AD LECTOREM.

XIII. Kalend. Augusti, postquam eam abbatiam per annos decem & amplius rexisset.

XLI. Collectio illa capitularium ab Ansegiso Abbate confecta statim auctoritatem magnam obtinuit, quod eam Ludovicus Pius Imperator suam fecerit. Etenim ille in constitutionibus editis post annum DCCCXXVII. referens verba vel sentum legum à patre suo Karolo aut à se antehac editarum, reperiri illa scribit in capitulari. quo nomine intelligit collectionem Ansegisi. Veluti in capitulari Wormaticensi anni DCCCXXIX. tit. i. cap. v. *Ita enim continetur in capitulare bone memorie genitoris nostri in libro i. cap. CLVII. Ut qui Ecclesiarum beneficia &c. Et paulò post: Item in capitulare nostro in libro ii. cap. XXI. de eadem re. Et infra in capite nono ejusdem capitularis Wormaticensis: Quicumque de rebus Ecclesiarum, quas in beneficium habent, restorationes earum facere neglexerint, juxta capitularem anteriorem, in quo de operibus ac nominis & decimis constitutum est, sic de illis adimpleatur, id est, in libro IV. capitulo * XXXVIII. De opere & restoratione Ecclesiarum &c. Et in titulo secundo ejusdem capitularis cap. i. De beneficiis destructis hoc observetur quod in capitulare priori continetur, id est, in libro IV. capitulo XXXVI. Quicumque beneficium &c. Ibidem cap. VIIII. Hoc observetur & teneatur quod in priori capitulari nostro constitutum est, id est, in libro IV. capitulo XXX. Quicumque liber homo &c. Et titulo III. cap. i. Hoc observetur & teneatur quod in capitulare priori constitutum est, id est, in libro IV. capitulo XIII. Si quis ex levi causa &c. Item cap. v. Ita teneatur sicut in capitulare Domni Karoli Imperatoris continetur in libro III. capitulo XL. Ut nullus ad placitum &c. Et paulò post: Item de eadem re in capitulare nostro in libro IV. capitulo LV. De placitis siquidem &c. Et in capite octavo ejusdem tituli: De fideis coërcendis hoc observetur & teneatur quod in capitulare nostro in libro IV. capitulo XXV. continetur. Si quis aliqua necessitate cogente &c.*

XLII. Karolus quoque Calvus eandem collectionem sæpe laudavit tanquam publicum legum Francicarum codicem regia auctoritate & usu publico receptum. Referenda sunt loca ex capitulis ejus quæ id probant quod nos diximus. Titulo XXXVI. cap. i. *Comites Episcopis & ministris Ecclesie in eorum ministeriis adjuutores in omnibus fiant sicut in capitulari prædecessorum ac progenitorum nostrorum continetur, in secundo libro capitulo XXXIII. &c. Ibidem cap. IV. Volumus & expresse mandamus Comitibus nostris ut sicut in XXXV. capitulo secundi libri capitulorum decessorum nostrorum continetur &c. Cap. VIIII. Ut denarij ex omnibus monetis meri ac bene pensantes, sicut in capitulari prædecessorum ac progenitorum nostrorum Regum libro quarto XXXII. capitulo continetur. Cap. IX. Perjurus puniatur sicut in capitulari decessorum ac progenitorum nostrorum continetur in fine capituli decimi ex tertio libro. Cap. XVIII. Si autem in immunitatem vel potestatem aut proprietatem alicujus potentis confugerit, secundum quod in tertio libro capitularis XXXVI. capitulo continetur &c. Cap. XIX. Mercata die dominico in nullo loco habeantur, sicut in primo libro capitulorum capitulo CXXXVI. habetur. Cap. XX. Secundum legem puniantur, sicut in*

* Vide Notas ad capitularia pag. 1190.

PRÆFATIO

fine capituli decimi ex libro tertio capitulorum habetur. Cap. xxii. Considerare volumus discretionem quam decessores nostri Reges in quarto libro capitulorum posuerunt capitulo lvii. decernentes. Cap. xxv. Et quoniam in præfatis capitulis continetur in libro tertio capitulo lxxv. ut nullus sine permissu regio bruniam &c. Cap. xxvii. Heribannum juxta discretionem quæ in progenitorum nostrorum tertio libro capitulorum capitulo xiv. continetur persolvant. Cap. xxviii. Ad nostram regiam partem componant sicut in præfatis capitulorum libro tertio capitulo xv. & lxxxvi. & in libro iv. capitulo xxxvi. habetur. Infrà in eodem capite: sicut in capitulis libri primi capitulo cxxxii. & cxxxiv. & in libro ii. capitulo xxxi. & in libro quarto capitulo xix. continetur. Cap. xxxiv. Continetur tamen in tertio capitulorum libro capitulo xxx. de homine libero &c. Titulo xl. cap. ix. sicut in libro primo capitulorum avi & patris nostri & sicut in capitulis patris nostri anno xvi. imperij ejus factis continetur. Titulo xlv. cap. i. Qui talem forbanitum receperit, secundum quod constitutum est in capitularibus avi & patris nostri in libro tertio, si francus est &c. Ibidem cap. iii. fiat de illis sicut in capitulari avi & patris nostri continetur in libro iii. capitulo xlvii. Et si jam de latrocinio revicti sunt, fiat de illis sicut de revictis. Si autem illis adhuc vita perdonata non fuit, & revicti non sunt, & res & mancipia vel mobile habent, fiat de illis sicut in quarto libro capitulorum capitulo xxx. dicitur. Citat præterea frequenter idem Karolus capitularia Karoli Magni & Ludovici Pij. Sed nos ea tantum loca selegimus in quibus illa laudat ex collectione Ansegisi, ut ostenderemus illam fuisse authenticam & regia auctoritate firmatam.

XLIII. Collectionis autem istius hic ordo est ut in primo quidem libro, ut Ansegisus ipse admonet in præfatione sua, posita sint capitula Karoli Magni ad ordinem pertinentia ecclesiasticum, in secundo capitula ecclesiastica Ludovici Pij, in tertio capitula Karoli ad mundanam pertinentia legem, in quarto denique ea quæ Ludovicus Pius fecit ad augmentum mundanæ pertinentia legis. Quæ res non satis animadverta plures viros doctos in errorem impulit, qui secundum & quartum capitularium libros putaverunt esse Karoli Magni. Sed & illud admonendum est, istos duos libros Ludovico & Lothario ipsius filio tribui in quibusdam vetustis Ansegisi exemplaribus; cum tamen certum sit, ut rectè observavit Petrus Pithæus, nihil heic Lotharij proprium esse, & duos istos libros omnino compositos esse ex capitulis folijs Ludovici; si priores duas appendices libri quarti exceperis, quæ sumptæ sunt ex capitulis Karoli M. quæ omissa ab Ansegiso fuerant in prioribus libris. Ceterum tamen si institutum Ansegisi fuerit ut in primo libro poneret tantum capitula Karoli Magni, certum tamen est permixta per errorem ab illo fuisse quædam capitula Ludovici Pij, caput nimirum lxxx. & sequentia usque ad civ. quæ sumpta sunt ex capitulis quæ anno dcccxvi. sancita à Ludovico Pio sunt. Causa autem istius erroris, ut alibi dicimus, alia esse non potest quam quod cum duo Karoli Magni capitula

*Wid. Notaz
ad Capitular.
pag.
111.*

*Ibid. pag.
1052.*

AD LECTOREM.

capitula deprehendisset in fronte capitularis quod anno **DCCCXVI.** à Ludovico Pio conditum est, putavit cetera quoque ejusdem edicti capita Karoli esse. Redit autem postea Ansegisus ad institutum suum. Nam caput **CV.** cum sex sequentibus sumpta sunt ex primo capitulari anni **DCCCv.** sequentia quatuor ex secundo capitulari ejusdem anni, caput **CVI.** cum decem sequentibus ex quinto capitulari anni **DCCCVI.** sequentia septem ex sexto capitulari ejusdem anni. Quinque capita quæ postea leguntur, descripta sunt ex secundo & tertio capitulari anni **DCCCIII.** Caput **CXXXIX.** sumptum est ex capitulis quæ anno **DCCCIX.** edita sunt. Originem & fontes eorum quæ postea sequuntur usque ad caput **CLIX.** reperire non potui. At quatuor ultima capita ejusdem libri accepta sunt ex primo capitulari anni **DCCCX.**

XLIV. Quoniam verò Ansegisus plurima Karoli Magni ac Ludovici Pij capitula prætermiserat, abstineratque præterea à referendis Pippini & Karolomanni constitutionibus, quarum tamen frequens usus erat, Benedictus Levita Moguntinensis hanc in se curam suscepit circa annum **DCCCXLV.** ut capitularia in unum colligeret & in tres libros distribueret. Existimavit Baronius, ac post eum alij, collectionem illam à Benedicto confectam fuisse ex præcepto Concilij Meldensis, quoniam idem Concilium, ut supra vidimus, à Karolo Calvo postulaverat *ut capitula ecclesiastica à Domino Karolo Magno Imperatore necnon à Domino Ludovico Pio Augusto promulgata omnino observari præcipiantur.* Verùm rectè admonuit Hermannus Conringius fallam esse eorum sententiam qui collectionem istam jussu Concilij Meldensis factam putant. Rectè inquam. Etenim cum illa facta sit in regno Ludovici Germaniæ Regis, extra quod Meldensis civitas erat posita, existimari nullo modo potest Benedictum Diaconum Moguntinum aggressum fuisse opus istud jussu Episcoporum alterius regni. Præterea idem Benedictus verbis minimè ambiguis docet se collectionem illam adornasse jussu Otgarij Archiepiscopi Moguntini. Nam postquam locutus est de quatuor libris ab Ansegiso collectis, postea addit:

*Aucario demum, quem tunc Mogontia summum
Pontificem tenuit, præcipiente pio,
Post Benedictus ego ternos Levita libellos
Adnexi, legis quis recitatur opus.*

XLV. Neque verò recens neque ratione carens est querela doctorum virorum, qui aiunt hanc Benedicti collectionem confusam esse & compositam ex variis centonibus. Attamen veram non puto eorum sententiam qui scribunt illum dolo malo heic usum & capitula à se collecta variis in locis adulterasse & interpolasse in gratiam Romanæ sedis, ac propterea usum scrinio Ecclesiæ Moguntinæ, ubi cusâ sint capitularia & investigatæ eorum fodinæ. Ego faciliùs crediderim illum collegisse primùm capitula quæ citra controversiam edita sunt à Regibus, tum ea quæ ab ipsis vel eorum jussu, ut supra monuimus, ab Episcopis aut viris doctis excerpta sunt ex libris divinæ scripturæ,

Baron. ad
an. 845, &
847.

Concil.
Meld. c.
78.
Conring de
orig. jur.
German. c.
15. 17.

PRÆFATIO

sicut ea sparsim in eorum mixta capitulis reperit, ut ipsa Benedicti verba ponamus, & quæ excerpta ab eisdem sunt ex canonibus sacrorum Conciliorum, ex decretis Romanorum Pontificum, ex dictis sanctorum patrum, ex constitutionibus synodalibus Episcoporum Gallicanorum, ex Codice Theodosiano sive Aniani interpretationibus, Pauli sententiis, Iuliani Antecessoris Novellis, codice legum Wisigothorum, ex lege Salica, ex lege Ripuariorum, & ex lege Bajuvariorum. Ex his enim omnibus locis confarcinata est illa Benedicti collectio, confusè sanè facta, nullo servato temporum ordine, mutatis etiam sæpe verbis capitum quæ illic referuntur. At non propterea censeo culpandum esse Benedictum, cum ipse nos monuerit se capitula illa sic confusa & indigesta sparsim invenisse, & eorum quidem nonnulla habuisse paria initia & imparem finem, quædam verò pares fines, sed non paria initia, in quibusdam autem minus, & in quibusdam plus, & ideo se illa dimisisse sicut invenerat, id est, nihil mutasse, nihil addidisse aut detraxisse. Tantum autem abest ut ego Benedictum culpari debere censeam ut etiam multum ei nos debere putem, absque cujus diligentia & labore careremus hodie plerisque sanctissimis & optimis Principum nostrorum constitutionibus quæ alibi non reperiuntur.

XLVI. Prodiit illa & usu publico recepta est, non solum in regno Germaniæ, sed etiam in Francia nostra, ante annum Christi octingentesimum quinquagesimum octavum. Nam cum eo anno Herardus Archiepiscopus Turonensis capitula sua ediderit, magnamque eorum partem abbreviaverit ex illis quæ in collectione Benedicti habentur, manifestum est illa usum fuisse. Postea Isaac Episcopus Lingonensis capitula quoque sua collegit ex iisdem tribus Benedicti Levita libris. Laudantur denique frequenter capitula ejusdem collectionis in Concilio apud sanctam Macram, in Trosciano, & ab Hincmaro, Regine, Fulberto, & Ivone. Nam de Burchardo filere me debere puto: quia tamenetsi multa acceperit ex illa Benedicti collectione, maluit esse mendax, ut sæpe monuimus, quam capitularia Regum nostrorum laudare. Quoniam autem modo intelligenda illa sint quæ Benedictus Levita ait de capitulis regalibus auctoritate apostolica roboratis, fusè dictum est superius, neque ea heic repeti opus est.

XLVII. Antequam verò à Benedicti collectione recedamus, supervacaneum non erit admonere illam, cum facta esset diù post Ansegisum, non semper unum cum istius lucubratione corpus constituisse, & librum capitularium qui nobis est quintus, primum aliquando numeratum fuisse apud veteres. Testis erit Hincmarus Archiepiscopus Remensis in opusculo XLVII. quod inscriptum est *De Presbyteris criminosis de quibus approbatio non est*. Illic enim referens caput xxxv. libri quinti capitularium, qui est primus Benedicti Levitæ, ita ait: *Quid de Presbyteris criminosis de quibus approbatio non est agendum sit, in libro primo capitularum Domni Karoli Imperatoris Augusti capite trigesimo quarto scriptum est: Hoc*

AD LECTOREM.

nobis magno cum studio retractandum est &c. Et Concilium Trosleianum habitum anno DCCCCIX. referens caput CCCCXXVII. libri sexti capitularium, qui est secundus Benedicti, ait: *Quapropter in libro capitularium secundo capitulo CCCCXXVII. ita sancitur: Omnibus nos ipsos corrigentes &c.* Præterea Isaac Episcopus Lingonensis collectionem suam adornavit ex folis tribus libris capitularium à Benedicto Levita editis. Habuimus autem vetustissimum codicem sancti Arnulphi Mentensis, in quo descripta sunt plurima capitula excerpta ex illis tribus Benedicti libris, & in fronte eorum quæ ex libro sexto accepta sunt ita scriptum est: *Ex capitularibus gloriosissimorum Imperatorum Domni Karoli & Domni Hludouici libro secundo.* Et paulò post: *Item in eodem ex lege veteris testamenti.* Rursum infra, ubi caput CLXXXII. libri quinti describitur, positum est in titulo: *Item in eisdem* (id est, in capitularibus) *ex libro primo: Vt Episcopi potestatem habeant &c.* Denique in charulario Ecclesiæ Barcinonensis reperimus, uti supra adnotatum est, Adeledim quandam anno xxv. regni Regis Henrici dedisse eidem Ecclesiæ *librum Karoli sanctæ Ecclesiæ utillumum in tribus corporibus divisam*, id est, collectionem Benedicti in tres libros divisam. Si ista observata fuissent à doctissimo viro Mariano Victorio, non tribuisset Ansegiso librum quintum capitularium. *Extat*, inquit, *apud Ansegisum Abbatem synodus quadam sub Carolo Magno celebrata, in qua de huiusmodi precibus mentio his verbis habetur: Vt nemo sacerdotum populi sibi peccata consentium sine auctoritate canonum iudicare presumat.* quod est caput CXVI. libri quinti. Neque leuius aberrant qui libros omnes capitularium in quibus extant constitutiones Karlomanni, Pippini, Karoli Magni, & Ludouici Pij, sic laudant tanquam solius Karoli Magni essent, passim ita scribentes: *Karolus M. libro quarto &c. capitularium.*

XLVIII. Post septem libros capitularium sequuntur additiones quatuor, in quibus bene multa reperiuntur quæ neque apud Ansegisum extant neque apud Benedictum. Putavit Sirmondus illas fuisse compositas à Benedicto Levita. Verùm ille nullam illarum mentionem facit in præfatione sua; & quamvis in codice Bellovacensis Ecclesiæ tres posteriores additiones legantur post libros Ansegisi & Benedicti, & in Tiliano reperiantur etiam post librum septimum pleraque capitula trium ultimarum additionum, in vetustissimis tamen exemplaribus Petri Pithœi & Iacobi Sirmondi, in quibus nihil est Benedicti Levitæ, quatuor additiones adjunctæ reperiuntur post libros quatuor Ansegisi. Illud etiam notandum est in hoc loco, additionem primam non haberi in codice Tiliano, neque in Bellovacensi, nec in Palatino. In istis tamen duobus ultimis descriptam fuisse antiquitus, tanquam partem faceret libri septimi, hinc colligitur quòd in titulis eidem libro septimo præfixis in eisdem duobus codicibus sequuntur consequentibus numeris lemmata capitulum primæ additionis, ita ut additis ad CCCCCLXXXVII. capita libri septimi capitibus octuaginta primæ additionis, confurgat nume-

f ij

Mar. Victor. de sacram. con-
fess. pag.
119.

Sirmond. in
Notis ad
capitularia
pag. 712.
& 714.

P R Æ F A T I O

rus DLVIII. capitulorum. Et fanè ita antiquitus obtinuisse in aliquot locis colligitur etiam ex iisdem exemplaribus Pithœi & Sirmondi, in quibus tamenetsi nulli alij libri capitularium descripti sunt præter quatuor priores cum quatuor additionibus, in initio tamen primæ additionis ita scriptum est: *CAP. CCCCLXXVIII. Ut Abbates & c.* Istud ipsum colligi potest ex Ivone, qui referens caput decimum sextum primæ additionis, accepisse se illud ait *ex capitularium libro VII. cap. CCCCXCIIII.* ut legitur in vulgatis Ivonis editionibus & in vetustissimo codice MS. sancti Victoris Parisiensis. Quò etiam fortassis respiciebant Episcopi in Concilio Trolesiano congregati anno DCCCCLIX. quum caput primum capitularis anni DCCCXVII. referentes, illud laudant ex capitularibus. Attamen licet istud sit certissimum, æquè verum est collectionem Benedicti Levitæ terminari in capite CCCCLXXVIII. in his verbis: *Maximè trium ultimorum & c.* Itaque capitula primæ additionis inserta sunt libro septimo post tempora Benedicti, quia is cuilibet studio potestatem in præfatione sua fecerat inserendi quæ vellet. Ob eam causam nos octuaginta illa capitula concludere nolimus spatii libri septimi, tum etiam ne turbaremus ordinem receptum inter viros doctos. Quæ enim additio secunda nunc est, prima esset, si veterum Pithœi ac Sirmondi librorum & Ivonis auctoritatem sequi voluissemus. Ceterùm nos additionem primam retulimus ad annum DCCCXVII. inter capitula Ludovici Pij.

Ivo par. 1.
c. 135.

Concil.
Troles. c. 3.

XLIX. Prima constitutionum Karoli Magni editio per typographos prodiit anno MDXLV. opera & studio viri rei antiquaria bonarumque literarum studiosissimi Viti Amerpachij, curante Alexandro Veitshorno typographo Ingolstadiensi, cum hoc titulo: *Præcipuæ constitutiones Caroli Magni de rebus ecclesiasticis & civilibus, à Lothario nepote ex avi constitutionum libris collectæ, & nuper è canobio Tegernseensi prolata, cum annotationibus & præfatione Viti Amerpachij.* Sequitur deinde epistola dedicatoria ejusdem Amerpachij ad Carolum V. Imperatorem & Ferdinandum Cæsarem, quæ tota ferme est de eorum laudibus. In pagina tamen nona & sequentibus agit de opere à se suscepto, his verbis: *Ad hanc rem autem opportunissimè se obtulit mihi canonum & legum harum compendium, quorum hæc ab ipso Carolo Magno late sunt, illi vero approbati aut unà cum Episcopis ab eo conditi. Sunt enim ex magna parte velut flores quidam è diversis legum hujus Imperatoris voluminibus & actis habitorum ab eo cum Episcopis Conciliorum (salva tamen ubique auctoritate sedis apostolicæ, imò reverenter habita) collecti, ut clarè sub finem operis indicatur. Delituit hæctenus hæc vetustatis gemma in canobio Tegernseensi, ac esu membranis credita, in plerisque tamen locis non modò non parum detrita & corrosa erat à tineis & blattis, sed etiam fœdissimè à librario deformata, ut passim annotavi ad ipsas leges & canones, tamenetsi non ubique à me aliquid est mutatum, ac facillè apparet ex manu scriptum esse librum ab homine & indocto & negligente. Mihi profectò plurimum se-*

AD LECTOREM.

cit negotij qualiscunque illa concinnatio. Primò enim legendus fuit totus liber ; & præterquam quòd in scriptura insolentia tantum non oportuit me aliquando reperuascere , hoc est , literarum & syllabarum formulas aut conferendo aut divinando discere , cogitandum fuit de sensu , & examinanda fuerunt multa vocabula non minore studio quàm olim in oraculis examinabantur , aut examinari solent in ænigmatibus . Quamquam autem in his rebus nec ingenium fortasse prorsus mihi deest nec usus , non tamen sine magno sæpe labore saltem probabile aliquid invenire in tanta vetustate morum & sermonis Germanici potui . non quòd putem à me nusquam aberratum ; sed pro mea in inquirendo pertinacia non potui facere quin darem in omnibus locis operam , ac efficerem ut quomodocunque tandem alicubi acquiescerem . Auxit hanc difficultatem quòd nec legum nec sacrarum constitutionum habeo magnam peritiam . Feci tamen & hac in parte quantum vires ac alij labores permiserunt . Fa-teor quidem editionem feliciter non paucos alios me potuisse conficere , præsertim quòd ad hanc rem attinet ; sed qui voluissent etiam non tam facile habiti fuissent ; & hic labor magis literariam quandam industriam & peritiam postulabat quàm exquisitam aliquam juris doctrinam . Iam verò an Iurisconsultus aliquis non singularis hic potuerit meliorem operam navare quàm ego feci , æqui lectoris iudicium esto . Quare non tantùm veniam daturos mihi vel doctissimos puto , sed etiam laudaturos meam sedulitatem , quòd in medijs occupationibus scholasticis hoc etiam onus in me susceperim ; præsertim eùm interim aliquod proprium opus lucubrare potuerim & multò longius & fortasse mihi ac meis fructuosius , ut nunc sunt tempora ; & hæc etiam ad quæstum aliquando , ut ingenio verum fatear , conferre cogimur .

L. Collectio illa continet primò capitulare anni DCCCLXXIX. in xxiv. capitula distinctum , tum capitularia tria anni DCCCLXXXIX. integra , tertio loco capitulare anni DCCCXIII. de causis regni Italiae , quarto capitula data anno DCCCVI. ad Niumaga , quinto capitula data Mistis eodem anno , sexto excerpta de canone , quæ in editione nostra edita sunt post capitula ad Niumaga , septimo caput LXXXIX. legis Ripuariorum , quod extat etiam inter Karoli Magni capitula excerpta ex lege Longobardorum , octavo capitulare secundum , tertium , & quartum anni DCCCIII. & priora tria capitularia anni DCCCv. & capitulare quartum incerti anni , tum edictum Karoli Imperatoris de honore & adjutorio Episcopis præstando à Comitibus & alijs iudicibus , quod circa annum octingentesimum editum est . Sequuntur postea Karoli Magni capitula octo addita ad legem Longobardorum , tum epistola eiusdem ad Pippinum filium Regem Italiae , quam nos ad annum DCCCvii. retulimus ; post quam sequuntur capitula tria Karoli Magni addita ad legem Longobardorum , quorum duo habentur inter capitula à nobis excerpta ex eadem lege , tertium , quia nobis excidit , addidimus in fine tomi primi , post finem indicis & notationem de erratis typographicis . Post Karoli Magni capitula , descripta habentur capitula quæ Ludovicus Pius edidit anno decimo sexto imperij sui . Postre-

f iij

PRÆFATIO

mò pauca quædam capitula hinc inde collecta, & Lotharij capitulum de confirmatione superiorum constitutionum. Hunc codicem postea Ioannes Bufæus Presbyter è Societate Iesu recudit Moguntia anno MDCII. ad calcem epistolarum Hincmari, tum etiam Goldastus in collectione constitutionum imperialium.

LI. Eadem tempestate summi iudicij vir ac literarum virtutumque antistes Ioannes Tilius Briocensis dein ac Meldensis Episcopus, cui editionem multorum bonorum librorum debemus omnes, cogitavit de edendis libris capitularium ab Ansegiso Abbate & Benedictio Levita collectis, ac demum eos prælo commisit anno Christi MDXLVIII. in hac civitate Parisiensi. Substitit tamen in capite CCLXXXIX. libri sexti; quo casu nescimus, quamvis Petrus Pithæus, qui propior ei fuit, divinare conatus sit. Attamen quamvis absoluta perfectaque editio non fuerit, quædam illius exemplaria in lucem emissa sunt, quibus hodie fruimur, ita ut qui Romæ per ea tempora Gratiani collectioni, ut idem Pithæus ait, recognoscendæ recensendæque præfuerunt, iis usi sint, simul & Bellovacensis exemplaris reliquis, *quæ tum illi quidem, addit idem Pithæus, doctissimi Episcopi beneficio, indicio verò nostro nacti sunt, id est, beneficio Iacobi Amioti Episcopi Autissiodorensis, ut ingenuè agnoscunt Correctores Romani in indice librorum qui variis ex locis sunt habiti, qui sequitur post præfationem. Capitularium liber septimus, inquit illi, & capitularia adjecta, missa à Iacobo Amioti Episcopo Autissiodorensi ex bibliotheca Ecclesie Bellovacensis.* Habuerat etiam unum eiusdem editionis exemplar vir celeberrimus & doctissimus Antonius Augustinus Archiepiscopus Tarraconensis. *Ad manus meas, inquit ille loquens de libris capitularium, pervenit hæc collectio mutila. Namque sex libri Parisiensis editionis anni MDXLVIII. erant imperfecti. Sexti enim finis erat initium capituli 289. cum tituli essent capituli 330. sexti libri.* Habuerat inquam beneficio doctissimorum virorum Petri Ciaconij & Latini Latinij. Docet nos istud idem Latinus in epistola scripta anno MDLXXVI. ad Augustinum. *Habebis, inquit, partim mea, partim Chiaconij tui opera libellum capitularium, mancum illum quidem & imperfectum, sed ejus tamen modi cujus quotquot Lutetia huc ad nos adhuc missi sunt, omnes planè fuerunt. Septimi quoque libri & capitularium adjectorum copiam se habuisse ab urbe Roma scribit Antonius Augustinus in loco supra laudato. Subjungit enim: Septimi verò libri exemplum, quod ab urbe Roma habui, multis capitibus erat deminutum. Vltimum ejus libri caput supra scripsimus 478. cum tituli capituli essent 558. Sequebatur duplex collectio adjectorum capitularium. Itaque præter folia Tilianæ capitularium editionis, missum quoque ad Augustinum fuit libri septimi & capitularium adjectorum exemplar ex eo descriptum quod ex bibliotheca Ecclesie Bellovacensis Romam pervenerat. Nam præterquam quòd in codice Bellovacensi ista extant prout ab Augustino commemorantur, docent Correctores Romani volumen capitularium quod ex Gallia habitum est ha-*

Pith. in præfat. ad capitularia.

Ant. Augustin. in iudicio de quibusd. veterib. canon. collectib. & in lib. 1. de emendat. Græc. dial. 10. Epistole Latinij to. 2. pag. 166.

AD LECTOREM.

buisse titulos 558. capitum libri septimi. *In indice libri septimi capitularium numero 494. (nam capita ipsa à 478. usque ad 558. in volumine quod ex Gallia habitum est desiderantur) hæc leguntur: Ne sibi compatres & commatres monachi faciant.* Hanc Tilij editionem quadraginta post annis perfecit & emisit magnum illud Francia nostræ ornamentum Petrus Pithæus. Quoniam verò Tilius & Pithæus plurima sustulerunt ex libris capitularium quæ ipsis superflua visâ sunt, & ordinem Ansegisi & Benedicti sæpe turbarunt, operæ pretium est heic adnotare quid ab illis præstitum sit in hac editione, quid verò culpandum esse videatur. Sed antequam ista exequar, & consilium operis & ordo temporum postulat ut nonnulla dicamus de Basileensi capitularium editione.

LII. Prodiit illa anno MDLVII. unâ cum aliis antiquis legibus nationum quæ olim imperio parebant Francorum, quas Basilius Ioannes Heroldus ex vetustissimis bibliothecæ Fuldenfis exemplaribus descripsit. Inter has igitur reperiuntur capitularia Karoli Magni & Ludovici Pij ab Ansegiso Abbate collecta, qualia nimirum reperiuntur in veteribus libris, nisi quòd quartus liber magna sui parte mutilus est & imperfectus. Defunt enim illic viginti tria capita, decimum tertium nimirum & sequentia usque ad trigésimum sextum. Deest etiam sexagesimum primum & reliqua libri quarti. Sequitur deinde in editione Basileensi lex Lotharij de decimis, quæ à nobis edita est inter capitula Lotharij excerpta ex lege Longobardorum. Postea capita CXXVI. CXXVII. CXXIX. CCII. CCIV. libri quinti capitularium. Tum capitulare secundum & tertium anni DCCCLXXXIX. & capitulare anni DCCXCIII. de causis regni Italiae, capitula nonnulla anni DCCCVI. & anni DCCCIII. Deinde sequitur caput sexagesimum primum libri quarti capitularium & cetera usque ad septuagesimum quartum, nisi quòd septuagesimum secundum deest. Postea repetuntur capita LXXVII. & alia nonnulla libri tertij & aliorum librorum, absque ullo ordine. Post quæ sequitur præfatio quæ poni solet ante capitula octo Karoli Magni addita ad legem Longobardorum, & priora duo capita libri quarti, capitulare primum anni DCCCXII. ac postea caput tertium libri quarti cum ceteris ejusdem libri. His subnectitur edictum Karoli Magni de honore Episcopis præstando edito circa annum octingentesimum, & capitula tria quæ supra, cum de editione constitutionum Karoli Magni ab Amerpachio facta ageremus, addita fuisse diximus ad legem Longobardorum. Post ista omnia, leguntur appendices tres libri quarti, & capitulare anni XVI. imperij Ludovici Pij. Postremò capitularia & constitutiones Pippini Regis Italiae, Guidonis, Ottonis primi, Henrici secundi, Conradi primi, & Karoli IV. Imperatorum.

LIII. Triginta post annis Petrus Pithæus novam & ampliorem capitularium editionem procuravit, Tilianam imitatus, quam auxit capitulis quæ deerant in ista. Vterque verò interpolavit collectionem

Nota Cor-
rctor.
Roon. in e.
Monach.
dist. 4. de
confect. c.
104.

To. 1. ca-
pitular.
pag. 339. c.
37.

P R Æ F A T I O

Ansegisi; ex collectione verò Benedicti Levitæ plurima capitula omiserunt, quia videbant illa in aliis ejusdem operis locis reperiri. Prævidit Benedictus futuros qui non probarent. Itaque hac sapienti ex-
 culatione apud eos usus est in præfatione sua: *Monemus ergo lectores ut si eadem capitula duplicata vel triplicata repererint, non hoc nostræ imperitiæ reputent, quia, ut diximus, diversis ea in scedulis invenimus.* Cùm istiusmodi legum repetitiones Antonius Contius & alij quidam deprehendissent in Nonnullis Iustiniani novellis ab Haloandro editis, putarunt verba in his locis repetita huc perperam fuisse relata, adeoque tolli debere. Quorum opinionem temeritatis arguit Ioannes Leunclavius, non absimile vero videri aiens res easdem nonnunquam duabus aut pluribus in Novellis repeti, & hæc ipsa quæ illic damnantur, reperiri etiam in libris basilicorum. Idem profectò accidit in hac Benedicti collectione. Nam cùm ille describeret capitularia regia prout ea inveniebat in scedulis suis, efficere non potuit quin plurima etiam bis aut ter describeret, quia Principes sæpe renovabant aut suas aut suorum prædecessorum leges, quemadmodum videmus in capitularibus Regum nostrorum. Nam Karolus Magnus, exempli gratia, plurimas leges sancivit descriptas ad verbum ex iis quas Pippinus pater tulerat, plures verò ex iis quas ipse promulgaverat renovavit iisdem omnino verbis quibus usus antea fuerat. Itaque nihil detrahendum erat collectioni Benedicti, nihil mutandum. Etenim ut omittam quòd in capitulis detractis variae lectiones sunt ab iis quæ leguntur in capitulis à Tilio & Pithæo retentis, nonnulla interdum sunt in omiſsis quæ in aliis non extant, adeoque his caremus contra mentem auctorum. Probanda autem res est exemplis. Tilius & post eum Pithæus caput cclxxvi. libri quinti capitularium, quod est mutilum in antiquis Benedicti Levitæ exemplaribus, retulerunt ita mutilum ut invenerant; nisi quòd cùm in antiquis illis exemplaribus caput *Quicumque decimam* referatur ex capite lvi. libri primi capitularium, ubi non extat, hunc numerum mutaverunt, & pro lvii. supposuerunt clxiii. putantes sensum istius capitis esse in capite libri primi ab eis laudatò. Et tamen certum est caput istud libri primi, quod est clvii. in editione nostra, diversum omnino sensum habere à sententia capitis *Quicumque decimam*. Itaque ad supplendum hiatum qui extat in hoc capite, repetendum illud erat, uti nos fecimus, in additione quarta, ubi extat integrum. Verùm quoniam Pithæus primam illius partem videbat jam esse editam in libro quinto, putavit supervacaneum esse hoc caput repetere in additione, non animadvertens plurima isthic reperiri quæ in libro quinto desunt, & præterea discrimen etiam esse in prima parte capitis inter editiones quæ extant in libro quinto & in additione quarta.

LIV. Similis error à Pithæo commissus est occasione capitis cxcviii. libri quinti, in quo agitur de nonis & decimis vel censu Ecclesiarum.

Leunclav.
 lib. 2. No-
 taror. c.
 240. &
 256.

AD LECTOREM.

Ecclesiarum. Extabat illud bis in collectione capitularium, semel quidem in libro quinto, & deinde in additione quarta. Quoniam verò maxima illius pars reperiebatur in libro quinto, putavit Pithæus omnia illic esse quæ in additione quarta extant. Quod tamen verum non est. Nam in capite CXXXII. illius additionis bene multa leguntur quæ neque superflua videri possunt neque rejici debent à nobis. Sunt enim addita auctoritate publica, & vim legis habent.

L V. Rursum iidem Tilius & Pithæus caput CVIII. libri sexti omiserunt, quia jam descriptum habebatur in quinto. Attamen magnum inter utramque editionem discrimen est. Nam præterquam quod in libro sexto legitur *officio fisci servire cogatur*, cum in quinto scriptum sit *officio Præsidis*, in sexto additur clausula magni momenti, quam Tilius & Pithæus non habent, nimirum hæc: *Et in alio monasterio ipse non recipiatur sine Abbatis sui & Episcopi proprij licentia*. Clausula illa omitti non debuit ab editoribus capitularium, cum in illis reperiatur. Conflata autem est ex usu monasteriorum. Monachi enim antiquitus aliò transferri non poterant sine Abbatis sui & Episcopi proprij licentia, uti jam observatum est à viris doctis. Et tamen aberratum est ab auctore clausulæ in vero sensu verborum ex quibus illam confecit. Quippe certum est caput de quo nunc agimus esse sumptum ex Novellis Iuliani Antecessoris, quæ diversum omnino sensum habent, ut alibi monemus.

Vide Notas
nostras
pag. 1222.

L VI. Diverso errore iidem nonnulla addiderunt in capite CVI. libri sexti, quæ in antiquis exemplaribus non habentur. Etenim hæc est lectio veterum exemplarum: *Similiter de infirmis ac pœnitentibus, ut morientes sine reconciliatione & viatico non deficiant*. Quo etiam modo legitur in canonibus Isaaci Episcopi Lingonensis. Attamen Tilius & Pithæus in hoc loco sic ediderunt: *Similiter de infirmis ac pœnitentibus, ut morientes sine sacraei olei unctiōe & viatico non deficiant*. Scio verba hec addita reperiri in capitulari anni DCCCLXIX. & in capite CXXXII. libri septimi capitularium, adeoque Tilius & Pithæus extra culpam esse quoad sensum capituli. Illud tamen contendo, verba hæc in librum sextum transferri non debuisse ex septimo, cum fieri facile possit ut quo primùm tempore lata est hæc lex, quod fortassis contigit ante Karoli Magni tempora, clausula de sacraei olei unctiōe non extaret in capite illo, quæ postea addita fuerit anno DCCCLXIX. à Karolo Magno.

L VII. Eandem culpam commiserunt iidem viri clarissimi in capite CLIX. ejusdem libri sexti. Nam cum veteres libri hec habeant simpliciter, *Qui verò de eisdem fuerint progeniti, ad testimonium admittantur*, Tilius & Pithæus ediderunt *ad testimonium à tertia generatione admittantur*. Scio hanc clausulam reperiri infra in capite CCCII. hujus libri, & hinc translata huc esse à Tilio, qui secundam illam capituli istius editionem propterea omisit. Sed ego maluissem utramque dare quam priorem interpolare contra mentem auctoris & collectoris. Nam in

PRÆFATIO

codice legis Wisigothorum, ex quo caput istud sumptum est, hæc tantum leguntur: *Qui vero de iisdem fuerint procreati, omnimodis ad testimonium admittantur.* Sic enim illic omnino legitur, non solum in vulgaris editionibus, sed etiam in antiquis exemplaribus.

Lib. 3. capitular. c. 21. & lib. 5. c. 254.

L VIII. Caput CCLXXIX. ejusdem libri sexti ab illis suppressum est, quia jam editum fuerat in libro tertio. Et ob eandem rationem omissum quoque ab illis est in editione libri quinti. Et tamen animadvertere debebant editionem libri tertij non habere clausulam quæ in quinto & sexto reperitur. Neque verò satisfactum puto istarum rerum curiosis quòd eam clausulam inter uncas reposuerunt post finem capituli in libro tertio. Quippe veterum lucubrationes arbitrij nostri ita non sunt ut supplere nobis liceat eorum lapsus aut hiatus, uti sæpe dictum à nobis est occasione emendationum quas viri cetera eruditissimi Correctores Romani fecerunt in contextu locorum quos Gratianus in opere suo retulit.

LIX. In eodem libro sexto capite CCCLXXXII. descriptum est caput quoddam ex lege Bajuvariorum quod isti non ediderunt quia jam constituerebat caput CCCXI. libri quinti. Quòd si viri docti observassent editionem libri sexti nonnulla habere quæ in libro quinto non extant, haud dubie aut illa transtulissent in librum quintum, aut caput illud rursus posuissent in sexto. Cùm enim codex legis Bajuvariorum, ex quo sumptum est hoc caput, clausulam illam non habeat, probabile est Principem qui excerpta capitula è lege Bajuvariorum probavit, istam clausulam non inseruisse in suo edicto, quæ postea alio tempore addita est, quia necessaria videbatur.

LX. Audaciores iidem fuerunt in jungendis capitibus LXXIII. & LXXV. ejusdem libri sexti. Nam cùm in antiquis capitularium exemplaribus ita divisa sint sicuti nos edidimus, ac præterea Isaac Lingonensis partem illam capituli LXXV. quam Tilius & Pithæus addiderunt capiti LXXIII. referat consequenter post primam partem ejusdem capituli LXXIII. manifestum est distingui debere. Immo gravius hæc quodam modo peccarunt viri clarissimi quàm in aliis locis ubi capitularium textum interpolaverunt & mutaverunt. Detraxerunt enim nonnulla ut consequentem orationem constituerent. Legantur tantum capita illa ex editione nostra, & conferantur cum Tiliæna & Pithæana, quæ sic habet: *Placuit omni synodali conventui ut nullus Presbyterorum amplius quàm unam Ecclesiam sibi vindicare presumat: quia sicut quisque secularis non amplius quàm unam habere debet uxorem, ita & unusquisque Presbyter non amplius quàm unam habere debet Ecclesiam.* Itaque ut caput LXXIII. colligare possent cum posteriori parte capituli LXXV. sustulerunt verba illa, *Quapropter omnibus placuit ut nullus Presbyter amplius quàm unam Ecclesiam sibi vindicet*, quia illorum sensus habebatur in capite superiori. Hoc verò non est edere capitularia, cùm licentiam sibi quisque sumit mutandi ac detrahendi quod animo colubium est suo.

AD LECTOREM.

LXI. Præter errata illa communia inter Tilium & Pithæum, nonnulla sunt quæ Pithæi tantum sunt. Etenim cum Tilius non absolverit editionem capitularium, neque additiones ediderit, si quid in illis peccatum est, solius Pithæi culpa fuit. Iste verò heic quoque lapsus est. Omisit enim capita XLVI. & LXXXII. additionis quartæ, quæ alibi non extant in univèrsa capitularium collectione. Sunt tamen illa magnæ auctoritatis, cum sumpta sint ex Concilio Moguntino habito anno DCCCXIII. & ex Concilio Parisiensi sexto, ex quo sumpta sunt pleraque capita eorum quæ Benedictus retulit in sua collectione, tum etiam magna pars eorum quæ leguntur in secunda additione.

LXII. Iustissimam porro esse querelam à nobis institutam adversus Tilium & Pithæum confirmari potest istius auctoritate. Nam cum is in libro sexto cap. CXLIII. (quod in editione nostra est CXLV.) retulisset canonem Africanum de Clericis ad iudices seculares confugientibus, rursus illum edidit in septimo & in additione quarta, quia in his duobus postremis locis legitur paulò aliter quam in editione quæ extat in libro sexto. Idem caput CXV. libri sexti iterum descripsit in cap. CCCCVI. ejusdem libri, iisdem omnino verbis, nisi quod editio prioris capituli paulò emendatior est quam sequens. Itaque si methodus detrahendi capita similia fuit tenenda, haud dubiè caput illud edendum non erat in duobus locis ejusdem libri. Idem caput CXXXIII. libri quinti rursus edidit in additione quarta. Debuerat autem omitti secundum eandem methodum.

LXIII. Post editionem Tilianam & primam Pithæanam, altera successit Francisci Pithæi anno MDCIII. descripta ex illis duobus, sed rursus interpolata & corrupta per speciem emendationis. Probandum autem illud est aliquot exemplis. In libro tertio capite XXXIII. legitur in antiquis exemplaribus & in editione Basileensi: *quia latro est & infidelis noster & Francorum.* quam lectionem confirmant capitula Karoli Calvi, ubi sic habetur: *quia latro est, & infidelis est noster & Francorum.* Et Tilius quidem & Petrus Pithæus ita reposuerant: *quia latro & infidelis est noster & Francorum.* Quo etiam ferme modo legerat Ivo, nisi quòd has duas voces *latro &* omisit. At Franciscus Pithæus hunc locum putavit esse corrigendum ex codice legis Longobardorum, ubi ita habet: *quia qui latro est, infidelis est in nostro regno Francorum.* Itaque sic ipse reposuit apud Ansegisum: *quia latro & infidelis est nostro regno Francorum.*

LXIV. Idem mutavit postrema verba capituli CLXVIII. libri quinti, quod descriptum est ex Concilio Moguntiacò jussu Karoli Magni celebrato. Veteres autem capitularium libri, tum etiam Concilium Moguntinum sub Rhabano celebratum, Regino, Burchardus, & Ivo, retinuerunt verba Concilij, quæ sic habent: *nec unquam amplius conjugio copulari, sed sub magna distinctione fieri.* quo modo ediderunt Tilius & Petrus Pithæus. Irrepreerat tamen, ætate Reginonis alia lectio, quam Ivo quoque & Gratianus secuti sunt, ista nimirum: *eos*

Lib. 7. c. 214.
Addit. IV. c. 65.

Addit. IV. c. 77.

Capitula Karoli Calvi tit. 14. c. 6.

Ivo par. 16. c. 225.

Lib. 1. leg. Longob. tit. 25. c. 75.

Concil. Mogunt. c. 16.
Regino lib. 2. c. 197.
Burchard. lib. 17. c. 9.
Ivo par. 9. c. 71.
Regino lib. 2. c. 225.
Ivo par. 9. c. 77.

PRÆFATIO

disjungi & ulterius nunquam conjugio copulari præcipimus. Neutram verò istarum lectionum retinuit Franciscus Pithæus; sed aliam reposuit quam alibi reperire non potui, ita scribens: *nec unquam amplius conjugio sub magna distinctione copulari.*

L X V. Addamus adhuc unum exemplum mutationum in capitularibus factarum à Francisco Pithæo. Refert Benedictus Levita in libro quinto cap. CCCLXXVIII. constitutionem novellam Iustiniani quæ LXXIX. est apud Iulianum Antecessorem in editione Antonij Augustini, LXXIII. in editione Francisci Pithæi. Et Benedictus quidem non retulit verba ipsa Iuliani, sed sensum tantum. In fine verò, ubi pœna statuitur adversus eos qui legem non observaverint, scripsit: *Si quis hanc constitutionem violaverit in magistratu positus, decem librarum auri pœna multabitur. Si executor est, in catenis Ecclesiarum*

Addit. III.
c. 39.

recludatur pœnas laturus, & officium perdat. Sic etiam legit auctor additionis tertiæ. Et sanè ita legitur in omnibus antiquis capitularium exemplaribus & in editionibus Tilij & Petri Pithæi. At Franciscus, qui fontem istius constitutionis noverat, quia Iulianum ediderat, vocem *catenis* hinc sustulit, & *decemis* reposuit, quia Iulianum Antecessorem voce illa usum esse constabat in epitome Novellarum Iustiniani.

L X V I. Melius nos, ut arbitror, qui collectiones Ansegisi & Benedicti Levitæ ac additiones quatuor tales repræsentavimus quales ab auctoribus earum compositæ fuerunt, & secundum numeros à Ludovico Pio, Karolo Calvo, Hinemaro, Iſaaco, Reginone, Concilio Trosleiano, Fulberto, & Ivone adnotatos. Itaque deinceps difficile non erit reperire capitula à vetustis illis auctoribus recitata ex libris capitularium. Operæ autem pretium est adnotare unde mihi consilium istius operis, qua occasione captum, quibus auxiliis perfectum, quid denique ego præstiterim pro virium mearum tenuitate.

L X V I I. Illustrissimus vir Petrus de Marca Archiepiscopus Parisiensis, qui identidem in commemoratione studiorum lucubrationumque mearum jure meritoque frequenter occurrere solet, ut erat summo Dei dono natus ad hæc studia, quæ mirifice promovit, exemplum mihi dedit ut ad ea me converterem, ac etiam velut supremæ voluntatis tabulis curam mihi imposuisse visus est emendandi novæque editione donandi capitularia Regum nostrorum. Nam cum is olim summi magistratus locum pro Christianissimo Rege nostro Ludovico teneret in Hispania Tarraconensi, invenissetque in bibliotheca monasterij Rivipullensis vetus exemplar capitularium, mutuo illud accepit, & nonnulla ex eo describi jussit nondum edita. Cum autem anno MDCLII. pestilentia Barcinonem invasisset, isque post septennium administrationis suæ deponere provinciam vellet, codicem illum Barcinone reliquit, & ad monasterium Rivipullense reportari jussit, quod ita factum est ut ille imperaverat. Verum cum memoria vetusti illius codicis identidem animo ejus obversaretur,

AD LECTOREM.

valdeque cuperet hinc emendare libros capitularium, usus est vir literarum amantissimus occasione delegationis regiae ad investigandos Galliae & Hispaniae limites in ea Pyrenaeorum montium parte quae Tarraconenses à Narbonensibus dividit. Tum verò ad Marchionem Mortaram, qui tum Cataloniam vice Regis Hispaniarum tenebat, literas benevolentiae & humanitatis plenas scribens anno MDCIX. die octava Martij per clarissimum virum Petrum à Ponte Abbatem Arularum, isti in mandatis dedit ut suo nomine Marchionem rogaret uti secum communicari procuraret Rivipullense capitularium exemplar, quòd conferre illud cuperet cum libris editis, uti facturus erat nisi pestis eum coëgisset excedere Barcinone. Ad quae Mortara perhumanè respondit curaturum se ut liber ille quaeratur in monasterio Rivipullensi, missurum porrò se illum statim ac inventus foret. Attamen missus non est ante sequentem mensem Augustum; acceptusque à Marca est Tolosa III. Nonas Septembris, pridie quam Garumnæ se committeret, Burdegalam primo, inde Lutetiam petiturus. Ergo cymbam ingressi pridie Nonas, librum capitularium contulimus cum editione Pithœana, Marca vetus exemplar legente, me verò Pithœanam illam editionem tenente & varias lectiones scribente. Quadriennium illud quo navigavimus absumptum est in hoc opere. Tum liber Rivipullensis missus Tolosam, & hinc delatus Barcinonem, possessoribus suis restitutus est. Continet autem hic liber priores quinque libros capitularium, tum aliquot capitula Ludovici Pij & Karoli Calvi, capitula Walterij Episcopi Aurelianensis, & aliquot Hincmari Archiepiscopi Remensis epistolas, postremò historiam de translatione reliquiarum sancti Stephani. Titulus hic est capitularium: *Incipit praefatio libri Domni Ansegisi Abbatis, quem composuit ad Dominum Ludovicum & Lotharium ejus filium Imperatores, de ordine ecclesiastico libros duos, & de mundana lege alios duos.*

LXVIII. Cùm autem postea accessissem ad curandam bibliothecam Colbertinam, in eaque invenissem vetustissimum & optimum exemplar capitularium, in quo priores quinque libri extant & nonnulla capitula libri sexti, itémque aliquot libri septimi, contuli hunc codicem cum editione capitularium Pithœana, diligenter notatis variis lectionibus. Titulus porrò capitularium, qui in multis antiquis libris nullus est, ut etiam observavit Petrus Pithœus, ita habet in codice Colbertino: *In Christi nomine. Incipiunt capitula Regum & Episcoporum, maximèque nobilium omnium Francorum.* Cetera verò quae heic habentur in editione Tiliana, in isto veteri exemplari non extant.

LXIX. Haud ita multò post in bibliothecam regiam delati sunt libri manuscripti qui fuerunt Eminentissimi Cardinalis Iulij Mazarini; inter quos repertus est is ipse vetus codex quo Tilius usus est in editione sua capitularium, ejus manu emendatus & interpolatus; ut facile appareat unde fluxerint quaecunque inter uncòs reperiuntur

PRÆFATIO

in editione ejus & in Pithœana. Continet autem iste codex libros septem capitularium, sed valde imperfectos, ut admonuisse visus est Pithœus. Quod tamen intelligendum est de tribus posterioribus libris. Habet præterea tres ultimas additiones, & has etiam non integras.

L X X. Ex opera à me navata in libris capitularium ad vetera illa exemplaria emendandis facile intellexi non uti nos hodie collectionibus Ansegisi & Benedicti Levitæ quales ab illis compositæ fuerunt, & multa à suis locis avulsa fuisse ut aliò transferrentur, multa etiam in ipsis capitularibus addita à quibus describendis consultò abstinerant iidem Ansegisus & Benedictus. Itaque decrevi omnino veterem editionem reducere in usum, restituere quæ à doctissimis viris detracta fuerant, detrudere quæ ab illis addita. Quod nolim ut ita quis interpretetur ac si magnorum virorum & de re publica literaria optimè meritorum judicia damnarem, cum contrà eorum virtutibus assurgam, eorum memoriam sanctissimè venerer ac colam. Verùm quoniam pluribus adhuc exemplaribus opus esse videbatur ad conficiendam optimam editionem, alia conquisi, & duo vetustissima reperi in bibliotheca Thuana, quorum uno usum fuisse Petrum Pithœum constabat. Quippe ex ejus bibliotheca in Thuanam delatum olim fuerat. In exemplari porò illo descripti habentur priores libri quatuor capitularium, duæ priores appendices libri quarti, & quatuor additiones. In Thuano nihil aliud habetur præter quatuor Ansegisi libros, cum tribus appendicibus libri quarti.

L X X I. Antonius Sanderus in libro cui titulum fecit *Bibliotheca Belgica manuscripta* admonuit pag. 352. extare in bibliotheca monasterij Camberonensis in Hannonia veterem librum sic inscriptum: *Caroli Magni Imperatoris Christianorum & Ludovici filij ipsius & Clotarij Caesaris statuta*. Hunc quoque codicem nos habuimus beneficio RR. PP. Prædicatorum in vico sancti Honorati Parisiis commorantium, in quorum bibliotheca nunc servatur. Continet tantùm priores quinque libros capitularium, ut Rivipullensis.

L X X I I. Iam antea adnotaveram Ioachimum Vadianum & Iacobum Gretserum mentionem facere codicum bibliothecæ sancti Galli in quibus capitularia continerentur. Nam Vadianus quidem eorum mentionem facit in libro sexto aphorismorum de eucharistia pag. 215. *Extat, inquit, apud nos Sangalli antiquus Ansegisi Lobiensis codex*. Et in libro primo de collegiis monasteriisque Germaniæ veteribus pag. 12. *Extat Sangalli vetustissimus codex stylo inculto & barbaro scriptus, qui & Salicam & Ripuariam & Alemannicam continet. Extant ibidem Ansegisi libri de legibus Caroli & Ludovici, ex quibus plurima descriptissimus*. Gretserus verò in apologia pro Cardinale Baronio cap. 3. pag. 325. ait habere se capitularium apographum ex bibliotheca S. Galli. Itaque commodum accidit ut eodem ferme tempore quo codex Camberonensis mecum communicatus est, incidere in ma-

AD LECTOREM.

nus meas catalogus librorum celeberrimi monasterij sancti Galli in Helvetia, in quo adnotatos reperi quosdam codices in quibus capitularia Regum nostrorum continebantur. Equidem ut facile erat concipere desiderium videndi hos libros, ita difficile videbatur eos obtinere à locis longo intervallo remotis. Effecit tamen auctoritas illustrissimi & excellentissimi viri Ioannis Baptista Colberti, literarum hodie literatorumque parentis, ut codices illi huc ad me perferrentur, operam præcipuè in hoc suam conferente viro illustrissimo Melchiorè Arod à sancto Romano, qui tum Christianissimi Regis nostri Legatus erat apud Helvetios. Hinc itaque habui plurimos codices antiquissimos, duos autem in primis in quibus libri capitularium descripti erant. Sed in uno eorum extabant tantum liber tertius & quartus, & tres appendices libri quarti. In alio habentur libri quinque priores & centum priora capita libri sexti, tum etiam appendices tres libri quarti. Hinc præterea habui vetus exemplar capitularis Aquisgranensis anni DCCCLXXXIX. & aliqua Ludovici Pij capitula nondum edita, eclogas Amalarij de officio Missæ, tum etiam nonnulla capitula ad monachos pertinentia, quæ in appendice tomi secundi edita sunt. Denique, præter cetera, hinc etiam habui vetustissimum codicem epistolarum Ruricij Episcopi Lemovicensis & Desiderij Episcopi Cadurcensis, ex quo eandem epistolas edidit Henricus Canisius in tomo quinto antiquæ lectionis.

LX XIII. Post ista habui veterem & optimum librum Ecclesiæ Bellovacensis, omnium quos hæcenus vidi optimum, quia plura eaque perfecta continet quam ceteri, huc ad me missum à doctissimo viro Godofredo Hermant ejusdem Ecclesiæ Canonico & Doctore Sorbonico. Nam præterquam quod ille elegantissimè scriptus est, habet collectionem Ansegisi & Benedicti Levitæ integram, etiam librum septimum, quem nondum alibi vidi integrum; nisi quod in schedis ad me Roma missis legi eundem librum, qualis in codice Bellovacensi visitur, extare etiam in veteri codice bibliothecæ Vaticanæ, ut dicam paulò post. Sequuntur postea in eodem codice Bellovacensi capitula Karoli Calvi, non quidem omnia, sed multò plura quam habentur in reliquis exemplaribus. Tamenetsi autem liber ille sit omnium quos vidi integerrimus, additionem primam non habet, ut supra monui.

LX XIV. Habuimus deinde veterem Ansegisi codicem ex bibliotheca clarissimi viri Philiberti de la Mare Senatoris Divionensis, in quo præterea extant aliquot Karoli Calvi capitula. Vsi præterea sumus veteri libro sancti Arnulphi Metensis, in quo descripta sunt plurima capitula excerpta ex tribus postremis capitularium libris ab eo qui priores quatuor haud dubiè non noverat. Istiusmodi excerpta frequenter reperiuntur in veteribus libris, ubi accepta dicuntur ex Conciliis Regum quibus Legatus apostolicæ sedis interfuit Bonifacius, ut alibi monemus.

PRÆFATIO

LXXV. Vetus exemplar quod fuit Francisci Pithœi, & nunc extat in bibliotheca Oratorij Trecentis, mecum humanissime communicavit vir clarissimus Abel Sammarthanus Congregationis Oratorij in Gallia Præpositus generalis. Liber autem ille ita constat ut primò quidem reperiat præfatio Anfegifi, tum præfatio Karoli Magni, dein præfationes secundi, tertij, & quarti libri. Sequitur postea epistola Zachariæ Papæ Francis & Gallis directæ, & synodus habita sub Karolomanno Principe. Describuntur deinde versus qui præponi solent tribus postremis libris capitularium; & post versus illos, acta synodi Lipnensis, & alia quædam capitula ex libris capitularium hinc inde collecta absque ordine. Tandem sequuntur libri capitularium, sed non integri, ut pote in quibus maxima pars capitulorum posita non est, sed illa tantum quæ scriptoris genio aut studiis conducebant. In hac præterea collectione servatus non est ordo vulgatus. Nam cum reliquæ omnes capitularium collectiones divisæ sint in libros septem, hæc sub una numerorum serie divisæ est in libros novem, in quibus continentur etiam capitula excerpta ex tribus postremis additionibus. Postremò post caput CCCCXLVII. istius collectionis adduntur adhuc CXXXIX. capitula excerpta ex libris capitularium. Vnde fortassis colligi potest alias quoque additiones post quartam in usu fuisse eo tempore quo liber iste scriptus est. Continet autem in univèrsum DLXXXVI. capitula.

LXXVI. Vna collegij Claromontani sive Parisiensis Societatis Iesu bibliotheca plures nobis codices antiquos subministravit, opera præsertim & studio viri clarissimi Renati Rapini, absque quo fortassis ista capitularium collectio fuisset imperfecta. Hic enim effecit ut bibliotheca collegij manuscripta tota integra mihi pateret, ita ut etiam à clarissimo viro Ioanne Garnerio, cui bibliothecæ cura commissa est, facta mihi potestas sit excutiendi schedas Sirmondi exscribendisque quicquid vellem. Hinc ergo habui tres præsertim antiquissimos codices capitularium. Primus, qui fuit Jacobi Sirmondi, continet priores quatuor libros & duas priores appendices libri quarti, tum etiam quatuor additiones. Secundus, qui fuit monasterij sancti Remigij Remensis, & ex bibliotheca Tiliana translatus est in Claromontanam, continet tantum priores libros quatuor & duas priores appendices. Tertius, qui fuit sancti Vincentij Metensis, quo usos quoque Pithœos fratres & Bignonium habeo compertum, eosdem priores quatuor libros tantum habet cum eisdem duabus appendicibus. Sed tamen idem præterea habet, quæ ad septem libros capitularium non pertinent, capitula Pippini Principis & Regis, capitula Karoli Magni, inter quæ bene multa sunt quæ nondum edita fuerant, capitula aliquot Ludovici Pij & Karoli Calvi, leges Ripuariorum, Alamannorum, & Bajuvariorum, & legem Salicam. Hic est celeberrimus codex capitularium Karoli Magni, qui unus omnium, ut Sirmondus ait, plura ceteris Karoli Augusti capitularia continet, eademque per singulos imperij
ejus

AD LECTOREM.

ejus annos digesta suis etiam locis assignat; nisi quòd loci nomen in quibusdam non habet, primùmque capitulare, quòd ad Italiam potius spectet, penitus omittit. Habebat tamen bibliotheca Palatina similem codicem, qui nunc Romæ extat in Vaticana, ut dicemus infra. Sed præterea viderat Sirmondus alium quempiam veterem codicem, illum ipsum, ut auguror, quem Gandavensem & Flandricum vocat, cujus usum habuerat ab Heriberto Rosveydo. Nam in schedis ejus nonnulla reperi addita capitularibus Karoli M. quæ non alibi leguntur. Certam tamen & indubitatam auctoritatem habent, quia reperta sunt inter schedas magni viri, ejus manu descripta.

L X X V I I. Significatum deinde mihi est extare vetus exemplar capitularium in bibliotheca monasterij sancti Michaëlis in periculo maris. Copiam illius mihi lubenter fecit R. P. Dominus Laurentius Hunaltus Prior ejusdem monasterij, ad quem ea de re scripserant pro amicitia nostra & humanitate sua viri clarissimi Domni Lucas Dacherius & Ioannes Mabillonius monachi Benedictini, nomina satis nota inter bonarum literarum studiosos. Initio codicis ista scripta sunt antiquitus: *In hoc volumine continentur quatuor libelli capitulorum Karoli Imperatoris & Lodovici filij ejus, collecti ab Ansegiso Abbate, & tres alij collecti à Benedicto Diacono, quorum ultimus deest.* Rectè. Nam codex iste desinit in capite C C C L X I I I. libri sexti. Postea sequitur: *Iste liber est sancti Michaëlis de periculo maris, quem Dominus Robertus Abbas fecit fieri.* Quod ego interpretor de Roberto Abbate Montensi, cujus extant accessiones & appendix ad Sigebertum, quem verò Henricus Archidiaconus Huntindoniensis in epistola ad Varinum docet fuisse tam divinarum quam secularium librorum inquisitorem & co-

Appendix
ad Guibert.
de Novig.
pag. 716.
Ibid. pag.
716.

cervatorem studiosissimum. Quod verum esse probare præterea videtur quod narrat supra laudatus Lucas Dacherius, vidisse se ingens Plinij historiarum volumen elegantissimè scriptum è cœnobio Montensi transmissum, ubi hæc inter alia leguntur: *Prologus Roberti Abbatis in Plinium; qui & ipsum librum in Normanniam advexit, & corruptum correxit.* Idem in Notis ad epistolas Lanfranci Archiepiscopi Cantuariensis, cum texeret catalogum Abbatum sancti Michaëlis de monte Tumba, hæc ait de Roberto: *Centum quadraginta volumina edidisse atque turris sub ruinis & implevio computruisse refert historia sancti Michaëlis calamo exarata.* Quem locum nemo non videt intelligendum esse de libris quos Robertus transcribi jussit & in bibliotheca monasterij sui reponi.

L X X V I I I. Præter vetustos codices hæctenus commemoratos, usi etiam sumus tribus codicibus Palatinis bibliothecæ Vaticanæ, quorum variantes lectiones ad nos missæ sunt ab urbe Roma. Sed antequam narrationem eorum aggrediar quæ in libris illis inveniuntur, operæ pretium est hæc adnotare quonam modo factum sit ut eorum copiam haberem. Cum ego animadvertissem virum clarissimum Philippum Labbeum in tomo septimo postremæ Conciliorum

PRÆFATIO

editionis pag. 1174. & 1180. referre monitum se ab Holstenio fuisse extare in veteri codice Palatino bibliothecæ Vaticanæ capitula aliqua Karoli Magni, partim edita, partim nondum edita, scripsi xi. Kalendas Octobris anni MDCLXXIV. ad Eminentissimum Cardinalem Ioannem Bonam, rogans cum uti ex codice illo describi in mei gratiam faceret capitula nondum edita, editorum verò varias lectiones adnotari juberet, totumque illud ad me quamprimum mitti. Literæ meæ virum optimum invenerunt in lecto decumbentem ex morbo qui nobis illum abstulit. Et tamen, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, statim misit in bibliothecam Vaticanam; & comperto illic extare tria vetusta capitularium exemplaria, referri ad me iussit se, statim atque sanitatem suam recuperasset, lubenter mihi suam in hoc operam commodaturum. Sed heu! vir optimum paulò post decessit V. Kalendas Novembris ejusdem anni. Cum autem heic Lutetiæ percrebuisset nuntius de morte ejus, tantus fuit eorum qui literas amant dolor ut tamenetsi illum vultu vocèque palam testarentur, altiùs tamen animis mœrerent, tamquam si publicus parens universis ereptus esset. Quis enim non doleret extinctum senem optimum & sanctissimum, in summo dignitatis gradu positum, plurima bonarum rerum cognitione instructum, qui que rem literariam ornare, juvare, promovere & posset & vellet? Itaque nemo ferè in hac urbe fuit, eorum videlicet qui nostra studia & ecclesiasticæ antiquitatis notitiam amant, qui consilia sua literaria morte ejus intercepta non quereretur, quia is cunctis suum favorem præstabat, singulis suam operam commodabat, omnes pulcherrimo & honestissimo commovebat & excitabat exemplo. Ego in primis maximam jacturam in morte tanti viri feci, qui & me diligebat, & meos qualescunque labores humanissimo suo suffragio comprobavit. Hoc patrono amisso, querendus fuit alius haud dissimilis qui mea studia juvaret & veterum codicum de quibus supra dixi variantes lectiones ad me mitti procuraret. Commodum autem Romæ tum erat Eminentissimus Cardinalis Cæsar d'Estrées Episcopus & Dux Laudunensis ac Par Franciæ; ad quem cum de capitularium editione scripisssem, opemque ejus postulasssem, ille auctoritate sua effecit ut codices illi conferrentur cum libris editis, ac præterea ut describerentur capitularia quæ nondum vulgata fuerant. Hinc ergo accepi aliquot capitula Karoli Magni & Ludovici Pij quæ nondum prodierant in lucem, tum varias lectiones librorum Ansegisi & Benedicti Levitæ & capitulorum Karoli Calvi. Codex ille cujus variæ lectiones ad me primum pervenerunt, continet libros quatuor Ansegisi cum duabus prioribus appendicibus libri quarti. Alter habet libros septem capitularium & tres posteriores additiones, ut liber Ecclesiæ Bellovacensis. In tertio verò sunt capitula Karoli Calvi. In utro autem horum trium extent capitula inedita quorum mihi copia facta est, adnotatum non est in schedis quæ ad me missæ sunt.

AD LECTOREM.

LXXIX. Vfus denique sum duobus aliis antiquis codicibus, quorum unus meus est, alterum habui ex bibliotheca regia. Eos autem heic conjungo, quia cum ejusdem ambo antiquitatis & prorsus similes sint, unumque ex alio descriptum esse oporteat, inutile fuisset seorsim de utroque agere. In illis itaque ponuntur primo canones Conciliorum & decreta Romanorum Pontificum ex editione Dionysij Exigui, tum libri septem capitularium, excerpta quaedam de matrimonij ratione & de legitimis conjugis ex Hieronymo, Augustino, & synodo Hibernensi. Postea sequitur tractatus de utilitate poenitentiae & de remissione peccatorum per poenitentiam, in tres libros divisus, quem vir clarissimus Domnus Lucas Dacherius nuper edidit in tomo undecimo sui Spicilegij. Sed quemadmodum Dionysij collectio integra est in codice regio, mutila in meo, ita codex regius non habet tractatum illum de poenitentia, sed partem tantum aliquam praefationis, quia folia quae dein sequebantur excisa sunt & sublata. Libri porro septem capitularium integri non sunt in his duobus codicibus, sed excerpti tantum, ut dictum est de codice Trecensi.

LXXX. Haecenus actum est de antiquis exemplaribus in quibus Ansegisi & Benedicti Levitae collectiones continentur. Nunc vero dicenda sunt nonnulla de aliis vetustis codicibus quibus usi sumus in emendandis capitularibus vulgatis, tum etiam de iis qui nobis suppeditarunt capitularia quae nondum edita fuerant. Ista sane adnotata ubique suis locis sunt in Notis nostris aut in fronte capitularium quae nunc primum edita sunt. Attamen heic quoque ineunda est brevis eorum enumeratio. Igitur in emendandis capitularibus integris, quae extra libros capitularium & additiones vagantur, usi sumus vetustissimis codicibus bibliotheca regiae, Vaticanae, Colbertinae, Thuanae, Bigotianae, Mazarinae, Tilianae, Ecclesiae Albiensis, Ecclesiae Pictaviensis, monasterij Corbeiensis, Moyssiensis, Corbionensis sive sancti Launomari, sancti Galli, sancti Vincentij Metensis, sancti Vincentij Laudunensis, sancti Remigij Remensis, tum monasteriorum etiam Anianensis & Rivipullensis, Divionensi clarissimi viri Philiberti de la Mare Senatoris amplissimi & doctissimi, Navarrico, qui fuit collegij Navarrici Parisiensis, Helmstädiensi academiae Iuliae, ex quo variantes lectiones descripserunt viri clarissimi Hermannus Conringius & Joachimus Ioannes Maderus, & ad me miserunt. Vsi sumus praeterea pluribus optimis codicibus collegij Parisiensis Societatis Iesu. Multum etiam nobis profuerunt codices clarissimorum virorum Claudij Puteani & Petri Pithaei, & codex amplissimi viri Hieronymi Bignonij, qui fuerat antea primum Ioannis Antonij Lescurij, deinde ab illius heredibus emptus à Claudio Expillio. Eo autem usum fuisse Ioannem Tilium patet ex variis locis, ubi emendationes manu ejus scriptae sunt supra lineas, ut ille solebat. Denique praecipua Karoli Magni & Ludovici Pij pro Hispanis edidi aut emendavi ope veteris codicis qui extat in archivo Archiepiscopi Narbonensis.

P R Æ F A T I O

LXXXI. Præterea in emendandis capitulis Karoli Magni, Ludovici Pij, & aliorum, quæ ad legem pertinent Longobardorum vel ex illa excerpta sunt, usus sum duobus antiquis codicibus bibliothecæ regiæ; quorum unus est veteris bibliothecæ regiæ; alter in eam delatus est ex Mazarina, & fuit olim Pauli Ramusij Iuriconsulti. Sic enim docet adnotatio manu ejus scripta in ipso codice, hoc modo: *Clarissimi Iuriconsulti Domini Alexandri de Agagnis nobilis Bergomensis munere, qui mihi Paulo Ramusio Iuri Doctore has leges Longobardorum dono dedit dum Bergomi esset Vicarius magnifico ac præstantissimo Doctore Domino Marino Georgio Prætoro meo observandissimo.* In his porrò duobus codicibus habentur veteres glossæ, quarum plurima fragmenta edidi inter Notas meas.

LXXXII. Postquam egimus de vetustis exemplaribus quibus usus sum in hoc opere, consequens est ut etiam de iis agamus quibus usus non sumus. Legeram olim apud Christophorum Brovverum extare in Ecclesia primaria Trevirensi veterem librum Ansegisi, partim Latine scriptum, partim lingua Germanica illorum temporum. Adhibui operam virorum nobilissimorum ut ejus copiam habere possem. Verùm ille nunc apud Treviros non extat. Vbi autem lateat, adhuc nobis ignotum est.

Brovver, in
apparatu ad
annales
Trevir. c.
10.

LXXXIII. Cùm autem ex epistola sive præfatione Basilij Ioannis Heroldi ad Ioannem Archiepiscopum Trevirensis, quæ præfixa est codici originum ac Germanicarum antiquitatum, intelligerem extare in bibliotheca Fuldensi vetera capitularium aliarumque antiquarum legum exemplaria, rogavi clarissimum & humanissimum virum Abbatem Gravelium, qui tum in Germania jussu ac nomine Regis nostri morabatur, uti eorum copiam habere possem. Et ille quidem de ea re scripsit ad Eminentissimum Cardinalem Badensem Gustavum Bernardum monasterij Fuldensis Abbatem. Ille verò humanissimè respondit v. l. l. Kal. Februarij anni M D C L X X I V. apud se præcipuum locum habituras fuisse preces clarissimi Abbatis, si vetusti illi codices superessent, sed ablatos eos olim fuisse à ministris Lantgraviorum Hassiæ triennio illo quo territorium Fuldense in sua potestate habuerunt.

LXXXIV. Tentavi etiam si quid in bibliotheca Viennensi imperatoria reperiri posset ad ornandam & amplificandam hanc meam collectionem, eamque ob causam scripsi ad clarissimum virum Petrum Lambecium ejusdem bibliothecæ præfectum. Et ille quidem scripsit invenisse se aliquot præstantissimos eò pertinentes codices manuscriptos, sed tempus sibi deesse illos conferendi cum editis, facturum se tamen si bellum istud non impedierit; ac postea clarissimo viro Persio Celsissimi Palatini Electoris in aula Cætare Legato, ad quem de eadem re meo rogatu scripserat vir doctissimus Ioannes Christophorus Wagenfeilius, respondit fieri istud non posse quandiu bellum hoc durabit, & expectandum esse pacis tempus. Itaque nihil hinc habere hæcenus potui.

AD LECTOREM.

LXXXV. Idem Wagenfeilius plurimum operæ posuit ut veteres capitularium codices investigaret si essent in Germania, ac propterea, ut ipse ad me scripsit, sollicitavit Ulmenfes, Auguftanos, & Ratilbonenfes. Verùm nihil reperire potuit. Attamen, ne nihil ageret, ad me misit exemplar Notarum quas Melchior Haiminsfeldius Goldaftus manu sua adnotaverat in ora capitularium ex editione Lindenbrogij, quarum autographum extat in academia publica urbis Bremensis. Apparet autem ex his Notis marginalibus, quod antea quoque sciebamus, Goldaftum fuisse virum multæ lectionis & indefeffi laboris. Sed nihilominus notæ illæ mihi non fuerunt magno ufui, quoniam nihil aliud sunt quàm aduerfaria quibus vir doctus memoriam suam fubleuabat. Itaque ab his edendis abstinui.

LXXXVI. Post capitula Karoli Magni & Ludovici Pij, fequuntur capitula Karoli Calvi, in quibus emendandis & amplificandis ufus sum optimis & antiquiffimis codicibus bibliothecæ Vaticanæ, Ecclefiæ Bellovacenfis, Divionenfis, Tiliano, fancti Vincentij Metenfis, Bigotiano, Pithæano, & Rivipullenfi. Laudunensem, quo ufum esse Sirmondum video, nondum nancifci potui. Addidi deinde capitula Lotharij & Ludovici II. Imperatorum, eaque emendavi ope veterum exemplarium bibliothecæ regiæ & Thuanæ.

LXXXVII. Quoniam verò destinatum mihi ab initio fuit nihil eorum omittere quæ neceffaria aut utilia videri poffunt ad ornandam & illustrandam hanc noftram capitularium collectionem, monueritque jampridem vir ampliffimus & doctiffimus Hieronymus Bignonius illa non alium meliorem habere interpretem quàm Marculfum, formulas ejus, veluti factum videmus à Lindenbrogio, capitularibus placuit fubnectere, in locis admodum multis emendatas ex fide vetuiffimi codicis manufcripti bibliothecæ regiæ & ex alio codice qui fuit clariffimorum Pithæorum fratrum. Sequuntur formulæ veteres incerti auctoris; quas nos vocavimus appendicem Marculfi, quia in codice regio annexæ funt libro fecundo Marculfi, nullumque illic titulum habent. In illis autem emendandis ufus sum eodem codice regio.

LXXXVIII. Formulas Sirmondicas, quibus idem vir ampliffimus titulum fecit *Formula veteres fecundum legem Romanam* quia ferè omnes iis fcriptæ funt qui lege Romana uterentur, emendavimus ope trium veterum exemplarium, quorum unum extat in bibliotheca regia, fecundum fuit clariffimorum Pithæorum, tertium Iacobi Sirmondi. Has verò nos propterea Sirmondicas vocavimus ut hinc difcerni poffent à fuperioribus, & quia editæ primò funt ex fchedis Sirmondi. Sirmondus enim illas defcripferat ex veteri codice Lingonenfi, & apographum poftea fuum communicaverat cum Bignonio. Sed ifte vetus exemplar non vidit, neque fcivit ubi efferet. Apographum Sirmondi ego quoque habui, & contuli cum editione Bignoniij. Poftea ipfum vetus exemplar nactus etiam sum ex quo Sirmondus defcripferat, & rurfum has formulas cum codice illo contuli, & plera-

PRÆFATIO

que ejus ope emendavi, nonnulla etiam supplevi quæ exciderant inter scribendum. Ex veteri autem catalogo librorum huic codici addito intelligimus in eadem bibliotheca ad quam hic liber pertinuit extitisse etiam capitularia Karoli Magni & Ludovici Pij, quæ nunc non extant. Nam illic ita legitur: *Sunt in custodia Vridonis Archidiaconi Lingonensis isti libri, quorum hæc sunt nomina. Orosius ab urbe cuncta. Capitula Karoli Magni sive Luduici Augusti vel Clotarij Cæsaris.* Is porro ad quem liber hic pertinuit antè quam in manus Sirmondi veniret, hunc illi titulum fecerat: *Formula eorum quæ apud veteres in actione forensi frequentabantur.*

LXXXIX. Formularum quæ postea sequuntur, quas Bignonianas voco, vetus exemplar non vidi. Editæ autem sunt, ut Bignonius docet, ex veteri codice qui olim doctissimorum virorum Petri Danielis ac demum Jacobi Bongarsij fuerat, & tum cum illæ in vulgus emissæ sunt pertinebat ad doctissimum item virum Carolum Labbæum, cujus habemus synopsis basilicorum. Post hæc sequuntur formulæ Lindenbrogij, sive altera editio formularum Marculfi à Fridrico Lindenbrogio in publicum emissæ. Quoniam verò supervacaneum fuisset hæc repetere formulas quæ in priore Marculfi editione extabant, earum tantùm initia posuimus, reliqua suppressimus, ut ordinem à Lindenbrogio constitutum servaremus. Eas verò formulas edidimus integras quæ in editione Bignonij non extant.

X C. Addidimus nos novam formularum collectionem ex multis codicibus manuscriptis veteribus, sed præcipuè ex regijs & ex Pithæano, tum etiam aliquas ex libris editis. Adjunximus etiam formulas promotionum episcopaliùm à Jacobo Sirmondo editas in appendice tomi secundi Conciliorum Galliarum, à nobis emendatas in aliquot locis ope veterum exemplarum, & auctas etiam quibusdam formulis quæ hæcenus editæ non fuerant. Denique subjunximus formulas exorcismorum & excommunicationum, variis ex locis collectas, & magna ex parte nunc primùm editas. Sunt autem illæ quoque admodum utiles ad explicanda & illustranda plurima loca capitularium.

X C I. Absoluta tandem capitularium & formularum editione, reliquum est ut de Notis doctissimorum virorum à nobis editis deque cura nostra in edendo hoc opere paulisper agamus. Principio itaque retulimus Francisci Pithæi glossarium sive interpretationem obscuriorum verborum quæ in lege Salica habentur, & glossarium ad libros capitularium multò auctius & emendatius ex autographo ejusdem Pithæi, quod mecum humanissimè communicavit amplissimus Præses Parlamenti Parisiensis Claudius Pelleterius. Sequuntur deinde Jacobi Sirmondi Notæ ad capitularia, & Notæ Hieronymi Bignonij ad legem Salicam & ad veteres formulas Marculfi & aliorum qui cum illo solent conjungi.

X C II. Superest igitur ut explicemus quid à nobis præstitum sit in hac capitularium formularumque veterum collectione & editione.

AD LECTOREM.

Primò itaque & capitularia & formulas accuratè & ea diligentia quâ major adhiberi non potuit contulimus cum vetustis codicibus quorum superius facta mentio est, eorumque ope veteres editiones emendavimus. Deinde conati sumus indicare in margine fontes capitularium, veluti sunt Concilia, decreta patrum, leges populorum, ipsa capitularia. Postea adnotavi etiam loca quæ ex capitularibus referuntur à vetustis scriptoribus, Theodulfo Episcopo Aurelianensi, Hinemaro Archiepiscopo Remensi, Herardo Archiepiscopo Turo-nensi, Isáaco Episcopo Lingonensi, Reginone Abbate Prumiensi, Burchardo Episcopo Wormatiensi, Fulberto & Ivone Episcopis Carnotensibus, ac demum à Gratiano canonum ac decretorum collectore. Quoniam verò in tanto capitulorum numero difficile fuit omnia assequi, & plurima nobis exciderunt quorum originem non adnotavimus, plerorumque tamen postea fontes invenimus, quos aut in Notis aut in additionibus ad Notas retulimus, aut certè de his admonuimus inter errata. Porro quanti nobis constiterit totum illud negotium, quàm duri ac malè grati laboris fuerit, tui iudicij erit, lector erudite. Ego sanè malo factum nunc esse quàm infectum.

XCIII. Totum hoc opus Notis meis illustravi, ut par erat, in quibus refero varias lectiones ex antiquis codicibus manuscriptis & editionibus, non quidem omnes, sed eas tantùm quæ visæ sunt esse alicujus momenti. Lectionum præterea in contextu receptorum rationem reddidi, easque confirmare conatus sum auctoritate & exemplis. Postremò ea loca quæ aliquid habebant difficultatis, vel quibus detortæ aliorum interpretationes vim intulerant, explicavi ex mente, ut opinor, auctorum à quibus accepta sunt, indicato vero eorum sensu. Vocabula barbara & obscura aliquando interpretatus sum, sæpe neglexi, tum quia impeditus sum per alias occupationes meas, sed præcipuè quia videbam clarissimum doctissimùmque virum Carolum Dufresnium seriò cogitare de edendo locupletissimo & diù ab eruditis expetito glossario ad scriptores mediæ & infimæ Latinitatis, quod nunc sub prælo est, & elegantissimis characteribus excuditur. In hoc opere lector facillè reperiet explicationem vocabulorum difficiliorum quæ in nostra collectione occurrunt.

XCIV. Postremò addidi pro more institutòque meo appendicem actorum veterum valde illustrem ac locupletem, opuscula nempe aliquot de rebus ad ecclesiasticas ceremonias pertinentibus, quædam capitula de institutionibus monasticis, Præcepta Regum, Episcoporum decreta & epistolas, Placita Comitum & Scabinorum, Misforum dominicorum, Vassorum regalium, & alia multa istius generis. Vnde autem sumpta illa sint, indicavimus in margine. Illud tamen admonemus, eorum quæ ex chartulariis accepta sunt magnam partem nobis suppeditatam esse à clarissimo viro Antonio Vione Herovallio, cujus frequens occurrit mentio cùm in libris à nobis editis, tum in lucubrationibus eorum qui literis nostris operam dant. Sunt

PRÆFATIO AD LEC.

Appendix
adior. ve-
tor. tit. 16
38. 43. 59.
101. 147.

autem nonnulla in hac appendice quæ antea quidem edita fuerant, sed valde depravata ac mutila, ideòque nos illa putavimus esse recu-
denda. Istiusmodi sunt iudicium pro Daniele Archiepiscopo Narbonen-
si latum anno D C C L X X X I I I. adversus Milonem Comitem, præ-
ceptum Ludovici Pij quo confirmat auctoritatem Archiepiscopi Sen-
nonensis in monasteria diœceseos Senonensis, charta dotis quam
Folradus constituit Helegrinæ sponse suæ, præceptum Karoli Calvi
pro quibusdam Hispanis, epistola Ioannis VIII. ad Adalgarium
Episcopum Augustodunensem, & libellus dotis Micæ filie Ioannis.
Hæc inquam, quæ multis antea mendis scatebant, emendata & sup-
pleta à nobis sunt ope veterum librorum. Reliqua omnia nunc pri-
mùm edita sunt.

X C V. Habes, erudite lector, rationem consilij institutique
mei in edendis capitularibus & formulis antiquis, & quibus auxiliis
quibusve laboribus opus istud perductum fuerit ad finem. Puta autem
optima fide versatum esse me in recensendis & ad vetera exempla-
ria castigandis iisdem capitularibus & formulis, nullumque veterem
codicem nominasse me quem non contulerim cum editis verbum è
verbo. Quæ verò nunc primùm prodeunt, ego ipse illa descripsi
mea manu; & quæ in pluribus antiquis libris reperta sunt, ea cum
singulis exemplaribus contuli. Ad Notas meas quod attinet & præ-
fationem, ita velim existimes, me nullius odio aut gratia quicquam
scripsisse. Veritatem semper & ubique sequor, quantum mihi licet
per tenuitatem ingenij mei. Modestiam quoque servavi si quando
dissentire coactus sum à placitis doctorum virorum; quorum senten-
tias & opiniones quum refello, id sæpe facio cum aliqua præfatione
honoris, semper absque insectatione. Hæc te monere volui, lector.
Vale.

CLARISSIMI